

REGION DLA RODZINY
WOJEWÓDZKI PROGRAM WSPIERANIA RODZINY I SYSTEMU PIECZY
ZASTĘPCZEJ NA LATA 2014-2020

Szczecin 2014

Spis treści

Wstęp	3
1. Ustalenia terminologiczne.....	4
2. Kontekst krajowy i regionalny założeń Programu	6
3. Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodzin w województwie zachodniopomorskim.....	7
a) Statystyki publiczne dotyczące rodzin, małżeństw, rozwodów i urodzeń pozamałżeńskich według Głównego Urzędu Statystycznego	7
b) Rodzina w systemie pomocy społecznej.....	21
4. Rodzina jako fundament kapitału społecznego – analiza SWOT.....	39
5. Priorytety Programu	41
a) Cele i zadania	41
b) Wskaźniki	43
6. Finansowanie realizacji Programu.....	47
7. System Zarządzania realizacją Programu	50
Podsumowanie	51

Wstęp

Program *Region dla Rodziny*, wobec współczesnych zmian społecznych, demograficznych i globalizacyjnych, których nie sposób powstrzymać, stanowi próbę przebudowy lokalnych układów społecznościowych, jako niezbędnych czynników zmiany na rzecz docenienia wartości Rodziny, nie tylko jako komórki społecznej, ale także kulturowej i ekonomicznej. Jest wyrazem troski o jakość życia i przyszłość Rodziny – naturalnego środowiska kształtowania wartości i wzorców, stanowiącego fundament kulturowego kapitału, będącego podstawą rozwoju emocjonalnego i intelektualnego każdego człowieka. Program wskazuje kierunki polityki regionalnej zmierzającej do odbudowy wartości Rodziny – poprawy jej wizerunku i kondycji.

Program nie dzieli Rodzin na biologiczne, zastępcze, przysposobione, niepełne czy zrekonstruowane, na Rodziny z dziećmi sprawnymi i niepełnosprawnymi, według kultur, grup etnicznych czy religii. Każda Rodzina potrzebująca pomocy w sferze socjalnej, edukacyjnej, psychologicznej czy terapeutycznej – powinna w swoim środowisku lokalnym mieć dostęp do profesjonalnego wsparcia i stworzone warunki do uzyskania pełnej samodzielności i samowystarczalności. Pomoc Rodzinie musi opierać się na zasadzie dobrowolności jej udziału, z poszanowaniem podmiotowości i wolności każdej Rodziny.

Program skierowany jest również do Seniorów, zarówno funkcjonujących w rodzinach, rodzinach wielopokoleniowych, jak i żyjących samotnie. Stwarza możliwość wykorzystania potencjału osób dojrzałych, zarówno w celu poprawy kondycji rodziny, ale też poprawy spójności międzypokoleniowej i aktywności środowisk lokalnych.

Działania Programu realizowane będą z poszanowaniem zasady partycypacji społecznej i partnerstwa, włączając w proces realizacji kluczowych interesariuszy, to jest Rodziny i Seniorów, samorządy lokalne, organizacje pozarządowe i społeczne, instytucje publiczne i niepubliczne, wszystkie podmioty zaangażowane w realizację zadań.

1. Ustalenia terminologiczne

Na potrzeby Programu dokonano ujednoczenia semantycznego kluczowych pojęć związanych z Rodziną i Seniorami. W zakresie analizy danych uwzględniono definicje opracowane przez Główny Urząd Statystyczny oraz ustalenia terminologiczne służące do analizy danych udostępnianych cyklicznie przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Rodzina - „rodzina (biologiczna) w spisie definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci”.¹

Małżeństwo - „związek między dwiema osobami płci odmiennej pociągający za sobą pewne wzajemne prawa i obowiązki, ustalone w przepisach prawnych i zwyczajach.”²

Małżeństwo wyznaniowe - związek zawarty w kościele lub związku wyznaniowym, który wywołuje takie same skutki cywilno - prawne jak małżeństwo cywilne.

Rozwód - „rozwiązanie związku małżeńskiego przez odpowiedni sąd w formie określonej prawem”.³

Związek partnerski - „dwie osoby żyjące w tym samym gospodarstwie domowym, które nie zawarły ze sobą związku małżeńskiego, ale wzajemne relacje tych osób są natury małżeńskiej”.⁴

Urodzenie małżeńskie - „urodzenie, które zgodnie z Kodeksem prawa rodzinnego i opiekuńczego - nastąpiło w czasie trwania małżeństwa albo przed upływem 300 dni od jego ustania lub unieważnienia, a także przed zawarciem związku małżeńskiego, pod warunkiem zarejestrowania dziecka po lub w momencie rejestracji związku małżeńskiego”.⁵

Urodzenie pozamałżeńskie - „urodzenie, które nastąpiło oraz zostało zarejestrowane poza okresem trwania małżeństwa z wyłączeniem urodzeń, które nastąpiły przed upływem 300 dni od daty ustania lub unieważnienia małżeństwa. Podziału na urodzenia małżeńskie i pozamałżeńskie dokonuje urząd stanu cywilnego zgodnie ze stanem formalno-prawnym”.⁶

Rodzina pełna - rodzina, w której obowiązek i prawo do wychowywania dziecka spoczywa na obojgu rodziców.

Rodzina niepełna – rodzina, w której obowiązek i prawo do wychowywania dziecka spoczywa na jednym z rodziców.

Świadczenioborca pomocy społecznej - w ustawie o pomocy społecznej brak jest definicji pojęcia „świadczenioborca”. W myśl obowiązujących przepisów, może to być osoba fizyczna lub rodzina. Ustawa dokonuje podziału na świadczenioborcę będącego osobą w rodzinie i osobę samotnie gospodarującą. Ta ostatnia określona jest jako osoba prowadząca jednoosobowe gospodarstwo.

Senior – zaszczytny tytuł, wskazujący nie tyle na wiek, co przede wszystkim na bogaty bagaż doświadczeń życiowych, styl życia i sposób spędzania wolnego czasu charakterystyczny dla pewnego wieku. Związane z zakończeniem aktywności zawodowej. (definicja oparta o zapisy regulaminu Klubu Seniora funkcjonującego przy MOPO w Piekarach Śląskich).

¹ Źródło: http://www.stat.gov.pl/szczec/69_276_PLK_HTML.htm

² Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-337.htm

³ Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-788.htm

⁴ Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-3350.htm

⁵ Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-1724.htm

⁶ Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-1725.htm

Wiek poprodukcyjny - przedział wiekowy przyjęty w statystyce dla potrzeb ekonomii. Według GUS w wieku poprodukcyjnym znajdują się kobiety powyżej 60 roku życia i mężczyźni powyżej 65 roku życia. Aktualnie obowiązujące prawo przesunęło granicę wieku dla kobiet do 65 roku, dla mężczyzn do 67 roku życia.(GUS).

Polityka senioralna - polityka senioralna jest to ogół celowych działań organów administracji publicznej wszystkich szczebli oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się.(Założenia do Długofalowej Polityki Senioralnej 2014-2020).

Starzenie się społeczeństw - zmiany w stanie i strukturze według wieku ludności kraju (regionu, świata) polegające na wzroście w ogólnej liczbie ludności liczby i udziału ludności starszej (E. Frątczak, A. Sobieszak, Sytuacja demograficzno – społeczna osób starszych).

Podwójne starzenie się społeczeństwa – zjawisko, w którym wzrośnię odsetka ludzi w wieku 60 lat i więcej towarzyszy wzrost odsetka osób dożywających sędziwej starości. W latach 2000 – 2020 liczebność najstarszej populacji, czyli osób w wieku 80 lat i więcej wzrosła z 800 tys. do prawie 1,4 mln (24E. Frątczak, A. Sobieszak, Sytuacja demograficzno – społeczna osób starszych).

2. Kontekst krajowy i regionalny założeń Programu

Założenia Wojewódzkiego Programu „*Region dla Rodziny*” wynikają bezpośrednio z zapisów „Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020”, uchwalonej przez Sejmik Wojewódzki w czerwcu 2010 r. Obszar wsparcia dedykowany rodzinom zapisano w części:

- Cel 6.Strategii: Wzrost tożsamości i spójności społecznej regionu,
 - cel kierunkowy 6.1: Wspieranie funkcji rodziny,
 - cel kierunkowy 6.6: Przeciwdziałanie ubóstwu i procesom marginalizacji społecznej.

Z punktu widzenia założeń Programu, szczególnie istotne są zapisy dotyczące programowania działań zmierzających do utrwalenia pozytywnego wizerunku rodziny oraz wsparcie dla rodzin pozostających w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej.

Ponadto, Program uszczegóławia główne założenia Strategii Województwa Zachodniopomorskiego w Zakresie Polityki Społecznej do roku 2015 w obszarze programowania działań na rzecz rodzin znajdujących się w sytuacjach kryzysowych. Jednocześnie, cel operacyjny nr 1: *Tworzenie lokalnego systemu wsparcia dla rodzin* - stanowi podstawę do powołania sieciowej Regionalnej Akademii Rodziny.

Założenia Wojewódzkiego Programu *Region dla Rodziny* znajdują odniesienia we wszystkich dokumentach strategicznych szczebla krajowego, opracowanych dla kwestii społecznych. Wykazują spójność z założeniami następujących dokumentów:

1. Wyzwania dla Polski – „Polska 2030”; w szczególności wyzwania:
 - a. Poprawa spójności społecznej
 - b. Wzrost kapitału społecznego Polski
2. Strategia rozwoju kapitału społecznego;
3. Strategia rozwoju kapitału ludzkiego;
3. Narodowy Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2011-2015;
4. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006-2016;
5. Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu na lata 2014-2020;
6. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej.

Powyższe dokumenty wyznaczają samorządom preferowane kierunki działań. Koherencja głównych kierunków interwencji pomiędzy dokumentami strategicznymi szczebla wojewódzkiego i krajowego ułatwia nie tylko dostęp do wsparcia finansowego, ale przede wszystkim zapewnia udział Województwa w procesie wzmacniania spójności społecznej i zmniejszania dysproporcji pomiędzy regionami.

3. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Rodzin i Seniorów w województwie zachodniopomorskim

Diagnoza oparta została na danych pochodzących z czterech źródeł:

- Głównego Urzędu Statystycznego (GUS),
- Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (m.in. dane ze sprawozdań: MPiPS-03 i MPiPS-05),
- Systemu Informatycznego POMOST (SI POMOST)⁷,
- Badań własnych przeprowadzonych przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

Założenia do Programu zostały dostosowane do aktualnie posiadanej wiedzy i danych, o jakie wzbogaciła się statystyka publiczna.

a) Statystyki publiczne dotyczące rodzin, małżeństw, rozwodów i urodzeń pozamałżeńskich według Głównego Urzędu Statystycznego

Liczba rodzin w województwie zachodniopomorskim według NSP 2002

Główny Urząd Statystyczny (GUS), podając liczbę rodzin w Polsce (wraz z podziałem na mniejsze jednostki administracyjne), posługuje się danymi uzyskanymi w ramach Narodowych Spisów Powszechnych (NSP). Ostatni taki spis odbył się w roku 2011, a poprzedni w roku 2002.

Główny Urząd Statystyczny wyróżnił na potrzeby NSP następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi
- partnerzy bez dzieci
- partnerzy z dziećmi
- samotna matka z dziećmi
- samotny ojciec z dziećmi.

Według danych z NSP, w 2002 roku, województwo zachodniopomorskie zamieszkiwało **473,7 tys.** rodzin (suma wszystkich typów rodzin), w tym najwięcej małżeństw z dziećmi (250,3tys.). Interesująca jest wysoka liczba małżeństw nieposiadających dzieci (105 tys.) oraz stosunkowo wysoka liczba samotnych matek z dziećmi (89,9 tys.⁸). Porównując wyniki z 2002 r. z danymi z 2011 r. okazuje się, że ogólna liczba rodzin w województwie zachodniopomorskim zwiększyła się o ponad 26 tys. (**499,9 tys.** rodzin ogółem). Pomimo wzrostu ogólnej liczby rodzin, znacząco zmniejszyła się liczba małżeństw z dziećmi – z 250,3 tys. do 225,6 tys. (spadek o 7,7%), jednocześnie zwiększyła się liczba małżeństw bez dzieci - z 105 tys. w 2002 r. do 124,8 tys. w 2011 roku (wzrost o 2,8%). Wydaje się, że wyniki te bezpośrednio korespondują z podnoszonym w debatach publicznych problemem niskiej dzietności kobiet w Polsce⁹. Istotnym zjawiskiem jest wzrost liczby rodzin niepełnych

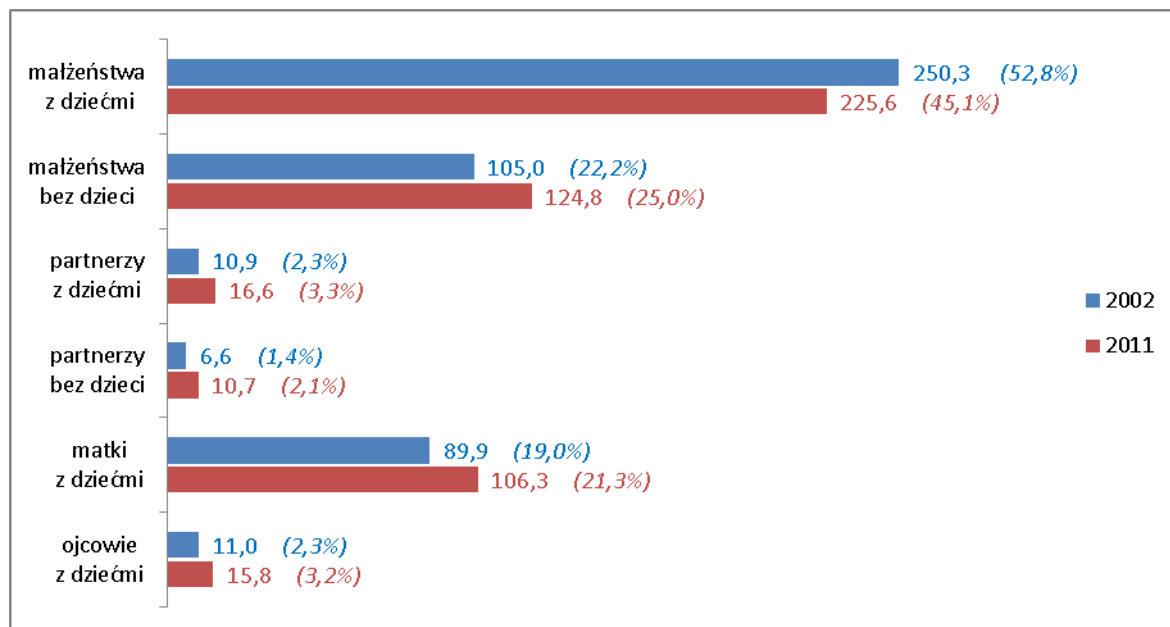
⁷System informatyczny, którym posługują się ośrodki pomocy społecznej w celu gromadzenia danych na temat klientów pomocy społecznej.

⁸ Warto zauważyć, że gdyby posłużyć się klasyczną definicją rodziny, rozumianą jako rodzice plus dzieci, wówczas ogólna liczba rodzin w województwie byłaby mniejsza. Stanowiłaby sumę trzech kategorii, obejmując małżeństwa z dziećmi oraz matki i ojców z dziećmi - czyli rodziny pełne i niepełne. W takim ujęciu zamiast 473,7 tys., byłoby w województwie 351,2 tys. rodzin, w tym: 250,3 tys. rodzin pełnych i 100,9 tys. niepełnych.

⁹ W Polsce, wartość współczynnika dzietności (określającego liczbę urodzonych dzieci przypadających na jedną kobietę w wieku rozrodczym - 15-49 lat) oscylowała w ostatnich 10 latach w granicach 1,2 - 1,4. Jednocześnie, w nauce o demografii przyjmuje się, że wartość współczynnika między 2,10 ÷ 2,15 jest poziomem zapewniającym tzw. prostą zastępowalność pokoleń. Gdy wartość współczynnika dzietności spada poniżej 2,10 ÷ 2,15, liczba ludności zaczyna spadać.

o ponad 20 tys. (w tym samotnych matek – o 16,4 tys. i samotnych ojców - o 4,8 tys.) oraz wzrost liczby osób decydujących się na życie w związkach partnerskich. Pełną, liczbową i procentową charakterystykę porównawczą różnych typów rodzin w województwie zachodniopomorskim przedstawia wykres 1.

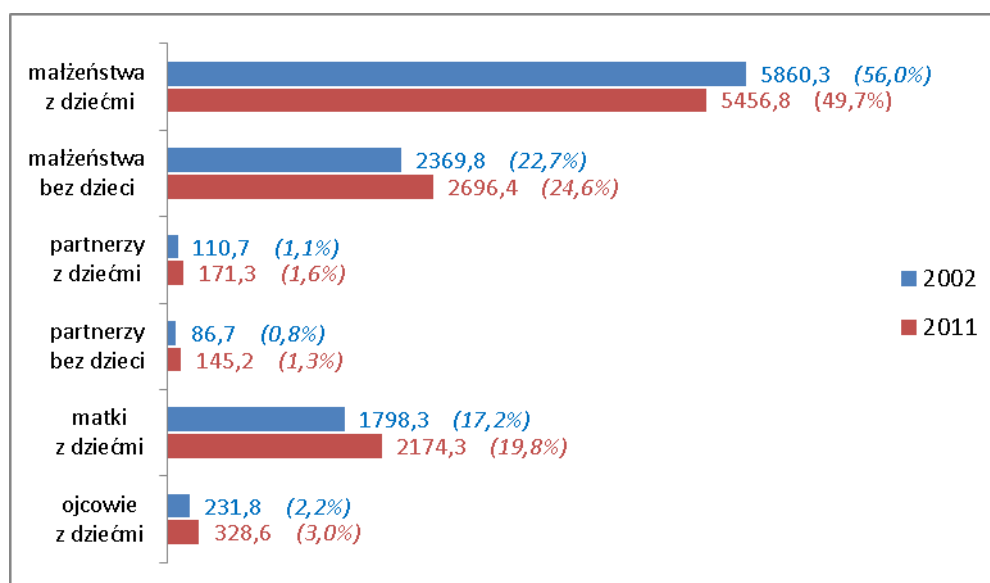
Wykres 1. Liczba i odsetek rodzin wg typów w województwie zachodniopomorskim w roku 2002 i 2011 (w tys. i %)

Źródło: Opracowanie własne Obserwatorium Integracji Społecznej (OIS), na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego, 2002 i 2011 r.

Analiza danych wskazuje, że zarówno w kraju jak i w województwie zachodniopomorskim mamy do czynienia z identycznymi kierunkami zmian. Istnieją niewielkie różnice procentowe, co pozwala wnioskować, iż zmiany dokonujące się w regionie są zgodne z ogólnopolskim trendem.

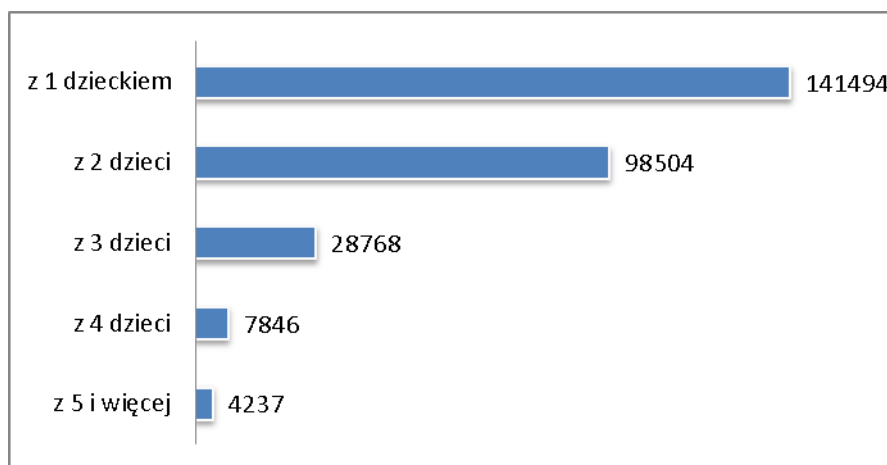
Wykres 1a. Liczba i odsetek rodzin wg typów w Polsce w roku 2002 i 2011 (w tys. i %)

Źródło: Opracowanie własne OIS, na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego, 2002 i 2011 r.

Z danych spisowych z 2002 r. warto zwrócić uwagę na liczbę rodzin posiadających na swoim utrzymaniu dzieci do 24 roku życia (280,8 tys.)¹⁰. Podział tej grupy rodzin według liczby dzieci przedstawia poniższy wykres.

Wykres 2. Rodziny według liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego, 2002 r.

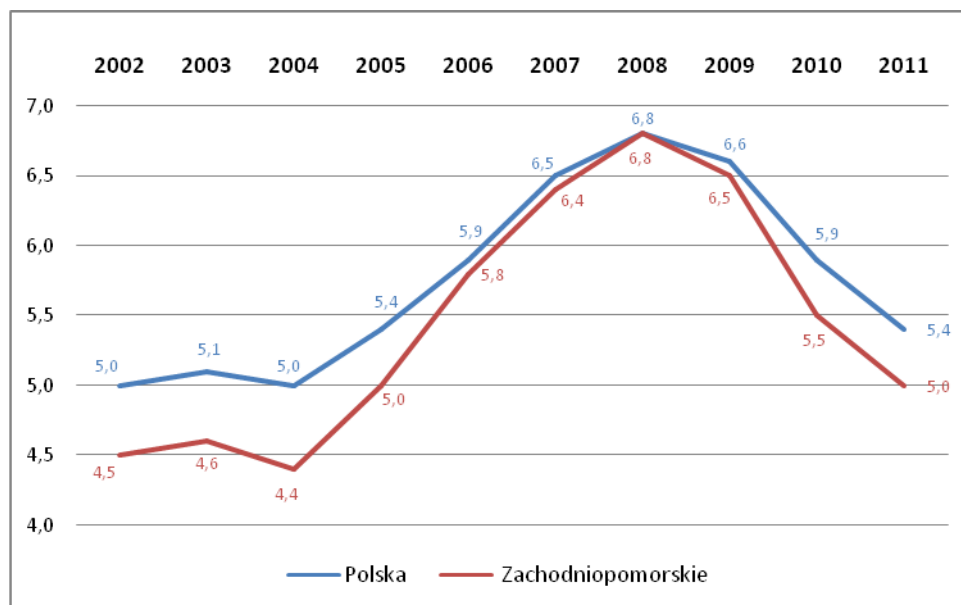
Z analizy danych wynika, że w 2002 r., w województwie zachodniopomorskim zdecydowanie przeważającą grupą były rodziny posiadające na utrzymaniu jedno lub dwójkę dzieci do 24 roku życia. Brak danych ze spisu przeprowadzonego dziesięć lat później (NSP 2011) uniemożliwia dokonanie porównania ze stanem obecnym. Biorąc pod uwagę znaczące różnice liczbowe pomiędzy typami rodzin, można domniemywać, że kolejność przedstawiona na wykresie 2. nie uległa jednak istotnej zmianie.

¹⁰ Liczbę tych rodzin uzyskujemy odejmując od ogólnej liczby wszystkich rodzin mieszkających w województwie zachodniopomorskim (473,7 tys.) liczbę rodzin (małżeństw i partnerów) wcale nieposiadających dzieci (111,6 tys.) i liczbę rodzin, które nie mają na utrzymaniu dzieci do 24 roku życia (81,2 tys.).

Mażeństwa i rozwody

Mażeństwo i rodzina pełnią w życiu społecznym bardzo istotne funkcje, od których właściwego wypełnienia zależy dobra kondycja wspólnot lokalnych i całego społeczeństwa. W celu porównania wybranych parametrów rodzin w skali kraju, dane zostały przeliczone na 1000 mieszkańców. Poniżej przedstawiono ogólną liczbę zawartych małżeństw na przestrzeni lat 2002 – 2011.

Wykres 3. Liczba małżeństw (na 1000 mieszkańców) zawartych w Polsce i województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011

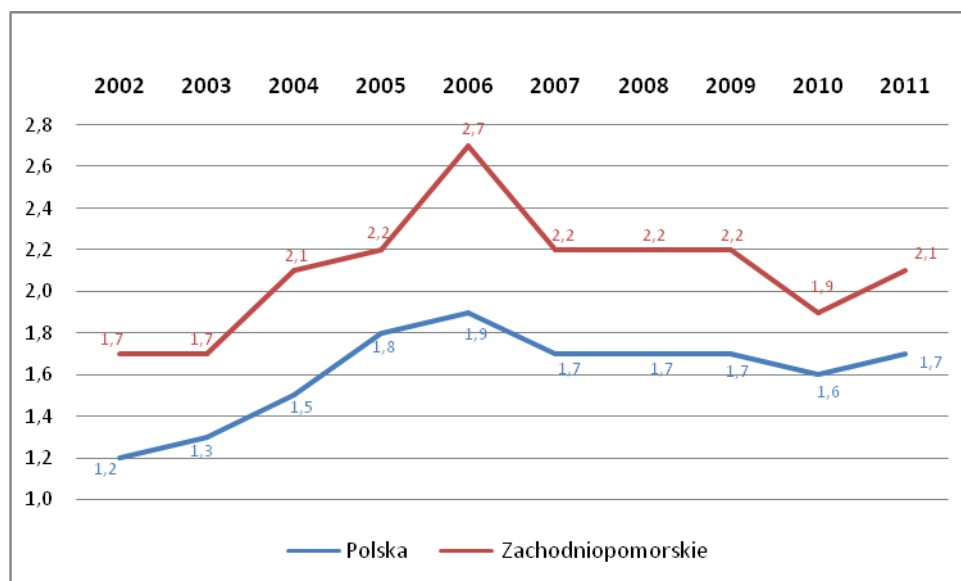

Źródło: Opracowanie własne OIS na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS)

W latach 2002-2005, województwo zachodniopomorskie cechowała **niższa liczba zawartych małżeństw w porównaniu z liczbą małżeństw zawieranych w tym okresie w Polsce**. Tendencja ta uległa zmianie w latach 2006-2009, kiedy to liczba małżeństw (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) w Polsce i województwie zachodniopomorskim znacząco zbliżyły się do siebie, osiągając w roku 2008 identyczną i jednocześnie najwyższą wartość w całym analizowanym okresie. Od roku 2009 rozpoczyna się jednak negatywny trend w liczbie zawieranych małżeństw, przy czym w Zachodniopomorskim obserwujemy większy spadek tej liczby, w porównaniu ze średnią krajową. W roku 2011, ostatnim poddawanym analizie, w Polsce zawartych zostaje 5,4 małżeństw na 1000 mieszkańców, a w Zachodniopomorskim liczba ta wynosi 5,0.

Porównanie województwa zachodniopomorskiego z Polską pod względem liczby rozwodów na 1000 mieszkańców wskazuje, że w okresie 2002 -2011 wskaźnik rozpadu związków był każdorazowo wyższy w województwie zachodniopomorskim niż w Polsce. Największa rozpiętość tego wskaźnika wystąpiła w roku 2006, kiedy w Polsce na 1000 mieszkańców rozwodziło się średnio 1,9 małżeństw, a w województwie zachodniopomorskim – 2,7. Od 2007 roku, wartości wskaźnika zbliżały się do siebie, aby w 2010 uzyskać porównywalną wartość: w Polsce – 1,6, w województwie – 1,9. W ostatnim z analizowanych lat, w roku 2011, wskaźnik rozwodów w województwie zachodniopomorskim zaczął ponownie wykazywać nieco większą dynamikę wzrostu (2,1) w porównaniu ze średnią krajową, która wyniosła 1,7. Interesującym jest fakt, że w latach 2007-2009, tak w Polsce jak i w województwie zachodniopomorskim, wskaźnik rozwodów utrzymywał się na niezmiennym poziomie i wynosił odpowiednio 1,7 dla Polski i 2,2 dla województwa.

Wykres 4. Liczba rozwodów (na 1000 mieszkańców) orzeczonych w Polsce i województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011

Źródło: Opracowanie własne OIS na podstawie danych z GUS

Podsumowując dane z wykresów nr 3 i 4 można stwierdzić, że w porównaniu do średniej krajowej, w województwie zachodniopomorskim zawiera się mniej małżeństw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców i jednocześnie udziela się w nim więcej rozwodów niż ma to miejsce w pozostałej części kraju.

Poniższa tabela ukazuje liczbę zawartych małżeństw oraz orzeczonych rozwodów (ogółem i w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) w latach 2002-2011. Dane obrazują trendy w województwie zachodniopomorskim.

Tabela 2. Liczba zawartych małżeństw i orzeczonych rozwodów (na 1000 mieszkańców) w latach 2002-2011, w województwie zachodniopomorskim

Województwo Zachodniopomorskie	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
liczba małżeństw (N)	7693	7748	7402	8441	9778	10893	11579	11048	9521	8612
liczba rozwodów (N)	2811	2909	3510	3678	4645	3703	3784	3804	3314	3657
liczba małżeństw na 1000 mieszkańców	4,5	4,6	4,4	5,0	5,8	6,4	6,8	6,5	5,5	5,0
liczba rozwodów na 1000 mieszkańców	1,7	1,7	2,1	2,2	2,7	2,2	2,2	2,2	1,9	2,1

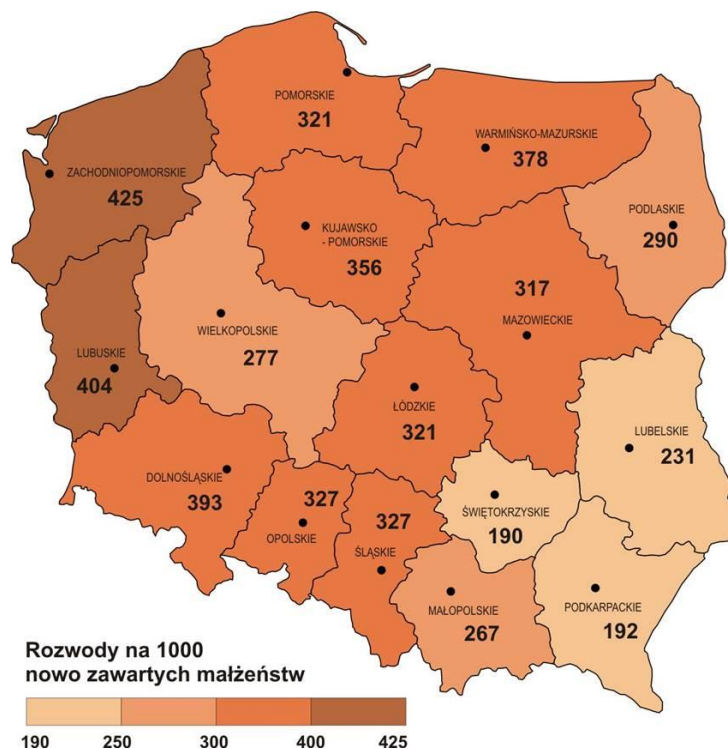
* Kolor zielony - najniższy procent, kolor czerwony – najwyższy procent

Źródło: Opracowanie własne OIS na podstawie danych z GUS

Z porównania liczby małżeństw i rozwodów na 1000 mieszkańców w województwie wynika, że w latach 2005-2008 systematycznie zwiększała się liczba zawieranych małżeństw (od 5,0 w 2005 r. – do 6,8 w 2008 r.), podczas gdy liczba rozwodów pozostała na niezmiennym poziomie - 2,2 na 1000 mieszkańców. Wyjątek stanowi rok 2006, kiedy wartość ta wzrosła do 2,7. Od roku 2009, w województwie zachodniopomorskim obserwowany był spadek liczby zawieranych małżeństw, przy jednocześnie stabilnym, ale stosunkowo wysokim wskaźniku rozwodów. Uogólniając, w latach 2002-2011, liczba zawieranych małżeństw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców była w województwie znacznie wyższa od liczby rozwodów, które wyniosły średnio: 5,45 dla liczby zawieranych małżeństw i 2,1 dla liczby orzekanych rozwodów.

Poniżej, zamieszczono mapę, która ukazuje nominalną liczbę rozwodów przypadających na 1000 małżeństw zawartych w 2011 roku. **Województwo zachodniopomorskie, z 425 rozwodami na 1000 nowo zawartych małżeństw, zajmuje niechlubne pierwsze miejsce spośród wszystkich województw w kraju.**

Mapa 1. Liczba rozwodów na 1000 nowo zawartych małżeństw w2011 r. wg województw

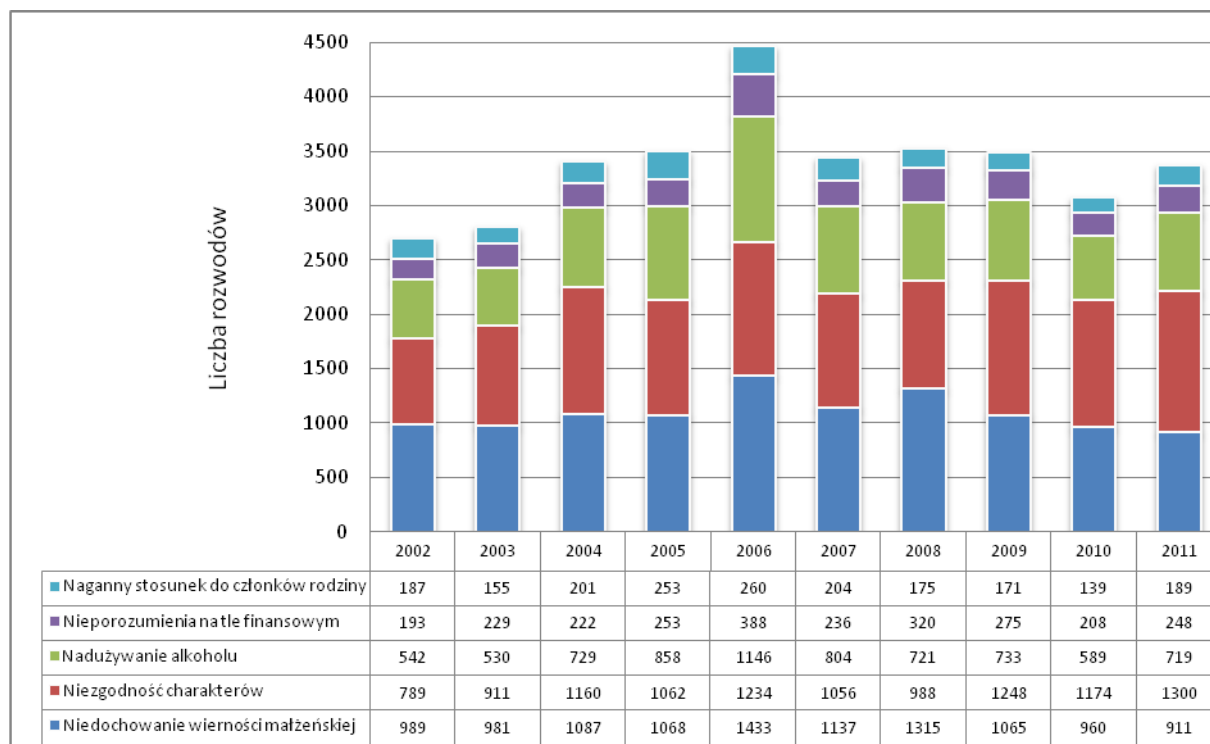

Źródło: Opracowanie własne OIS na podstawie Rocznika demograficznego GUS, 2012.

Przyczyny rozwodów

Statystyki związane z rozwodami sięgają warstwy przyczynowej. Poniższy wykres wskazuje pięć najczęściej występujących w województwie zachodniopomorskim przyczyn rozwiązania małżeństwa. Dopełnia go tabela zawierająca wszystkie przyczyny rozwodów uwzględnione w analizach GUS, wraz z procentowym udziałem każdej z przyczyn w ogólnej liczbie rozwodów w latach 2002-2011.

Wykres 5. Liczba rozwodów w województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011, wg najważniejszych przyczyn

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Tabela 3. Liczba rozwodów według przyczyn w latach 2002-2011 (Zachodniopomorskie)

Przyczyny rozwodu	Liczba rozwodów wg przyczyn w Zachodniopomorskim										Ogółem	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	N	%
Niedochowanie wierności małżeńskiej	989	981	1087	1068	1433	1137	1315	1065	960	911	10946	30,6%
Niezgodność charakterów	789	911	1160	1062	1234	1056	988	1248	1174	1300	10922	30,5%
Nadużywanie alkoholu	542	530	729	858	1146	804	721	733	589	719	7371	20,6%
Nieporozumienia na tle finansowym	193	229	222	253	388	236	320	275	208	248	2572	7,2%
Naganny stosunek do członków rodziny	187	155	201	253	260	204	175	171	139	189	1934	5,4%
Dłuższa nieobecność	9	8	14	25	36	97	104	141	124	143	701	2,0%
Trudności mieszkaniowe	47	52	49	78	51	45	51	26	23	42	464	1,3%
Niedobór seksualny	11	5	13	15	16	19	15	17	16	18	145	0,4%
Różnice światopoglądowe	0	1	0	2	0	13	13	22	15	17	83	0,2%
Inne	44	37	35	64	81	92	82	106	66	70	677	1,9%
Razem	2811	2909	3510	3678	4645	3703	3784	3804	3314	3657	35815	35815

* Kolor zielony - najniższy procent, kolor czerwony – najwyższy procent

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Spośród dziewięciu przyczyn rozwodów podawanych przez GUS, najczęściej rozwodzący się małżonkowie wskazują na dwie przyczyny:

1. niedochowanie wierności małżeńskiej – 30,6 % rozwodów,
2. niezgodność charakterów – 30,5% rozwodów.

O ile w latach 2002-2008, najczęstszą przyczyną rozwodów było „niedochowanie wierności” (za wyjątkiem roku 2004), o tyle od roku 2009, pierwszorzędną przyczyną stała się „niezgodność charakterów”. Liczba rozwodów powodowana „niezgodnością” systematycznie wzrasta, przy jednoczesnym spadku liczby rozwodów z powodu „niedochowania wierności”. Na trzecim miejscu wśród przyczyn rozwodów plasuje się „nadużywanie alkoholu”, które na przestrzeni analizowanych lat osiąga dość zróżnicowane wartości. Kolejne dwie przyczyny rozwodów: „nieporozumienia na tle finansowym” i „naganny stosunek do członków rodziny” plasują się w analizowanym okresie niezmiennie na czwartym i piątym miejscu. Warto w tym miejscu wspomnieć o jeszcze jednej przyczynie rozwodów - „dłuższej nieobecności”. Choć podaje ją stosunkowo niewielka liczba rozwodzących się małżeństw, to jednak jest ona wskazywana z roku na rok coraz częściej, w 2002 roku rozpadło się z tego powodu tylko 9 małżeństw, a w roku 2011 była to już przyczyna 143 rozwodów, co oznacza znaczący skok procentowy.

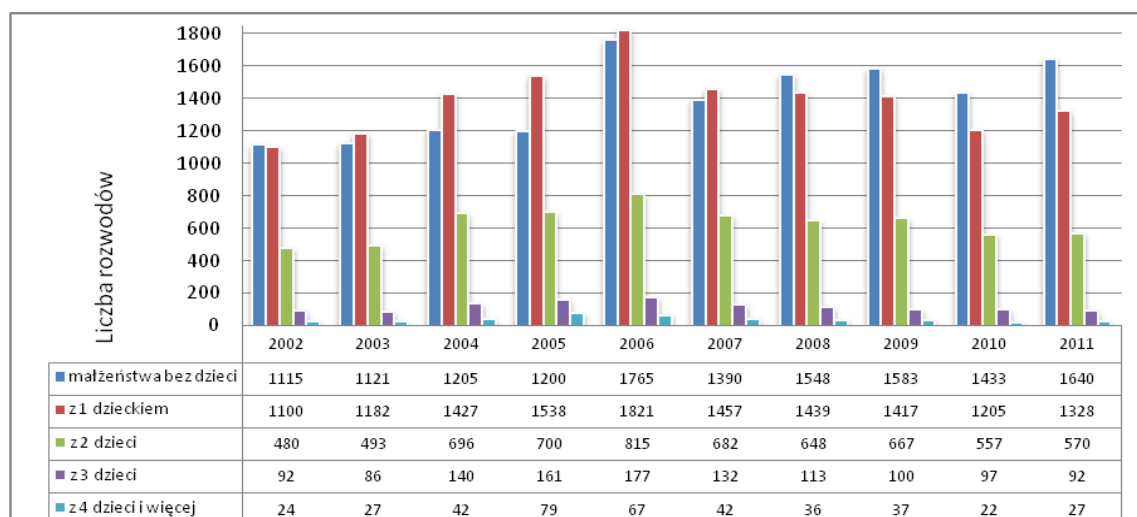
Przyczyny (*nazwy przyczyn*), podawane przez rozwodzących się małżonków mają charakter deklaracyjny. Za „niezgodnością charakterów” może kryć się zarówno niedochowanie wierności jak i dłuższa rozłąka, która osłabia więzi małżeńskie. Nierzadko przyczyna, wskazana przez rozwodzące się pary, jest czysto umowna i ma służyć uproszczeniu procedury rozwiązania małżeństwa. Jednak mimo „błędu umowności”, na poziomie danych liczbowych z regionu, zauważalne są ogólne trendy i zjawiska, jakie towarzyszą rodzinom i małżeństwom. Może to stanowić punkt wyjścia nie tylko do prowadzenia pogłębionych badań, ale również podjęcia działań profilaktycznych skierowanych do rodzin.

Rozwody wg liczby małoletnich dzieci

Kolejny aspekt analizy dotyczy związku między liczbą małoletnich dzieci w rodzinie a podejmowaniem przez małżonków decyzji o rozwodzie. Dane opisane na wykresie nr 6 wskazują, iż w latach 2002-2011 najwięcej rozwodów miało miejsce wśród małżeństw nieposiadających dzieci lub posiadających jedno dziecko, natomiast wśród małżeństw z dwójką dzieci, liczba rozwodów była w tym okresie średnio o połowę mniejsza. Znacząco niska wydaje się liczba rozwodów pośród małżeństw posiadających troje i więcej dzieci. Uogólniając trend występujący w latach 2002-2011, można stwierdzić, że im więcej dzieci w rodzinie, tym rzadziej mamy w niej do czynienia z rozwodem.

W okresie od 2002 do 2006 roku, zarysował się wzrost liczby rozwodów w każdej grupie małżeństw/rodzin, wyróżnionych ze względu na liczbę małoletnich dzieci, natomiast od roku 2007, odnotowuje się nieznaczny trend spadkowy rozwodów. Szczegółowe zestawienie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 6. Rozwody według liczby małoletnich dzieci w latach 2002-2011 (Zachodniopomorskie)

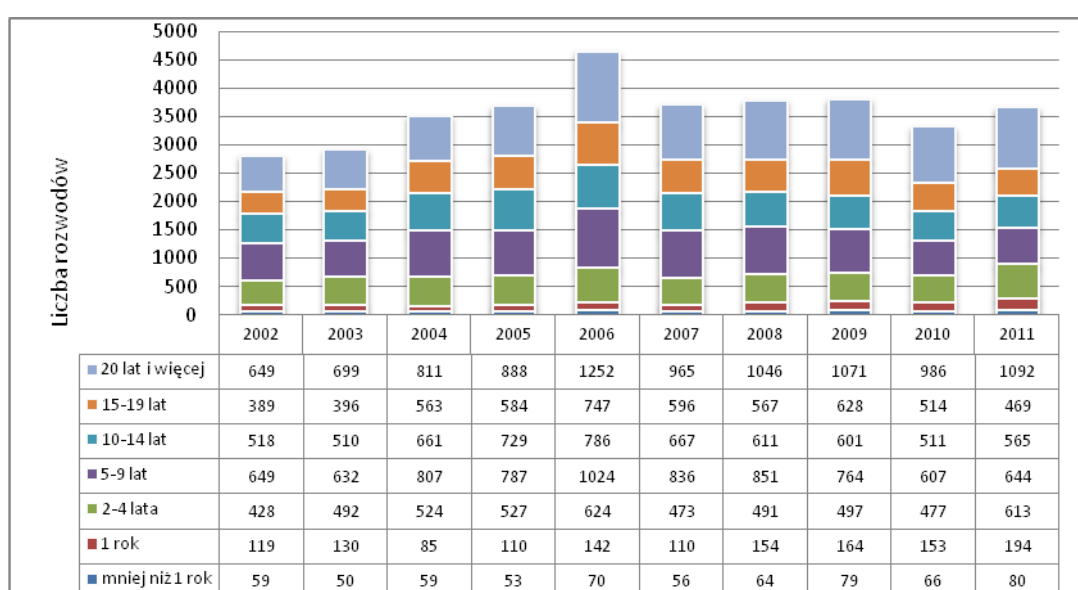
Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Rozwody wg czasu trwania małżeństwa

Na przestrzeni lat 2002-2011, w województwie zachodniopomorskim, najwięcej rozwodów miało miejsce wśród małżeństw ze stażem 20 lat i więcej. Na drugim miejscu znalazły się małżeństwa ze stażem od 5 do 9 lat. Dane te mogą wskazywać na związek pomiędzy liczbą rozwodów a zdefiniowanym przez psychologów syndromem „pustego gniazda”, który zwykle dotyka małżeństw ze stażem 20 lat i więcej, w momencie kiedy dorastające dzieci odchodzą z domu –w celu kontynuacji nauki poza miejscem zamieszkania lub w związku z całkowitym usamodzielnieniem się. Rozwody w grupie ze stażem 5-9 lat można wyjaśniać zjawiskiem „kryzysu małżeństwa” po kilku latach jego trwania.

Na drugim krańcu skali, z bardzo niską liczbą rozwodów, sytuują się małżeństwa z krótkim stażem (mniej niż rok oraz rok).

Wykres 7. Liczba rozwodów w latach 2002-2011, według czasu trwania małżeństwa (Zachodniopomorskie)

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Analizując rozwody według czasu trwania małżeństwa, warto zwrócić uwagę na to, jaki udział procentowy mają poszczególne staże małżeńskie w ogólnej liczbie rozwodów w danym roku. W sposób wyczerpujący opisuje to tabela nr 4.

Tabela 4. Odsetek rozwodów w ogólnej liczbie rozwodów w województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011, wg czasu trwania małżeństwa.*

Czas trwania małżeństwa	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mniej niż 1 rok	2,1%	1,7%	1,7%	1,4%	1,5%	1,5%	1,7%	2,1%	2,0%	2,2%
1 rok	4,2%	4,5%	2,4%	3,0%	3,1%	3,0%	4,1%	4,3%	4,6%	5,3%
2-4 lata	15,2%	16,9%	14,9%	14,3%	13,4%	12,8%	13,0%	13,1%	14,4%	16,8%
5-9 lat	23,1%	21,7%	23,0%	21,4%	22,0%	22,6%	22,5%	20,1%	18,3%	17,6%
10-14 lat	18,4%	17,5%	18,8%	19,8%	16,9%	18,0%	16,1%	15,8%	15,4%	15,4%
15-19 lat	13,8%	13,6%	16,0%	15,9%	16,1%	16,1%	15,0%	16,5%	15,5%	12,8%
20 lat i więcej	23,1%	24,0%	23,1%	24,1%	27,0%	26,1%	27,6%	28,2%	29,8%	29,9%
Razem	2811	2909	3510	3678	4645	3703	3784	3804	3314	3657

* Kolor zielony - najniższy procent, kolor czerwony – najwyższy procent

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Analiza odsetka rozwodów w ogólnej liczbie rozwodów w poszczególnych latach pokazuje, że największe zmiany w strukturze rozwodów dotyczą małżeństw ze stażem 5-9 lat oraz 20 lat i więcej. O ile w roku 2002 obie te grupy miały jednakowy udział procentowy (23,1%) w ogólnej liczbie rozwodów, o tyle w roku 2011 udział ten uległ diametralnej zmianie i w grupie małżeństw ze stażem 5-9 lat zanotowano spadek o 5,5% (z 23,1% 17,6%), a w drugiej grupie – wzrost o 6,8% (23,1% do 29,9%). Z punktu zaspokojenia potrzeb dzieci można postawić tezę, iż grupa małżeństw ze stażem 20-letniem, które się decydują na rozwód, nie stanowi problemu społecznego, jednak z punktu widzenia szerszej polityki społecznej – już tak. Osoby, które wychodzą ze związków małżeńskich i nie zawiązują nowych rodzin, jako osoby samotne, w okresie starzenia się będą wymagały świadczenia spersonalizowanych usług opiekuńczych, zadanie to stanie się obowiązkiem samorządu lokalnego lub państwa. Dożycie starości w rodzinie stanowi najlepszą i najtańszą formę samoorganizacji systemu pomocy i opieki. Na każdym etapie życia człowieka rodzina jest gwarantem dostarczenia wysokiej jakości usług wychowania, socjalizacji, pielęgnacji i opieki.

Małżeństwa cywilne i wyznaniowe

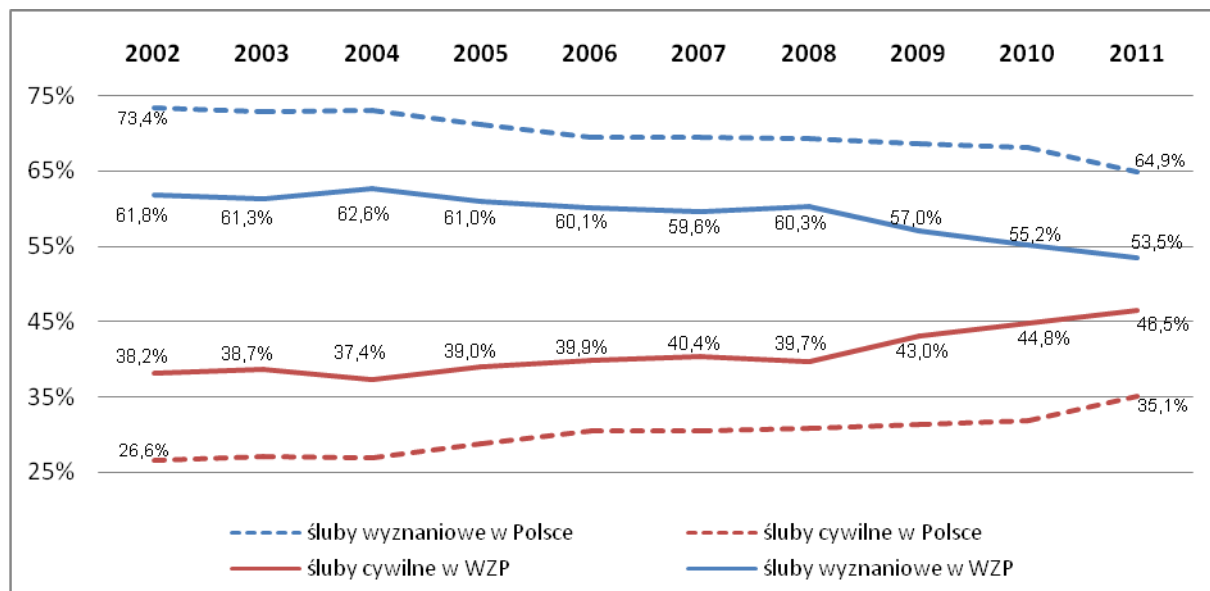
W poszukiwaniu czynników wpływających na trwałość rodziny, podjęto próbę analizy porównawczej (pod kątem zawierania i rozwiązywania) małżeństw o charakterze świeckim i wyznaniowym. W latach 2002 - 2011, tak w Polsce jak w województwie zachodniopomorskim, wystąpiły niemal identyczne trendy. Na obu poziomach analizy, systematycznie zmniejszała się w tym okresie liczba ślubów wyznaniowych, a rosła liczba ślubów cywilnych.¹¹

Pomimo ogólnego trendu spadkowego, należy zauważyć, że w województwie zachodniopomorskim zawierano co roku średnio o 11,5% ślubów wyznaniowych mniej niż miało to miejsce w innych regionach kraju. Dane te mogą skłaniać do wniosku, iż mamy w Polsce do czynienia z postępującym procesem sekularyzacji życia społecznego, który dotyka także kwestii małżeństwa i rodziny, a województwo zachodniopomorskie – jest w tym procesie bardziej zaawansowane czy też siła jego oddziaływania jest większa. Warto jednak zwrócić

¹¹ „Kosztom”, ponieważ procesy te są bezpośrednio współzależne, co oznacza, że zmniejszenie się odsetka ślubów wyznaniowych o daną wartość powoduje jednocześnie zwiększenie się odsetka ślubów cywilnych o tę samą wartość.

uwagę, że z wyraźną tendencją spadkową dotyczącą liczby małżeństw wyznaniowych mamy do czynienia w województwie dopiero od 2009 roku. Zjawisko to obrazuje - wykres 8. i tabela 4..

Wykres 8. Odsetek ślubów (cywilnych i wyznaniowych*) w ogóle ślubów udzielonych w Polsce i województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011 (wg GUS)

*ślubów wyznaniowych posiadających skutki cywilne

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Tabela 5. Ogólna liczba ślubów oraz odsetek ślubów (cywilnych i wyznaniowych) w ogóle ślubów udzielonych w Polsce oraz województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011 (wg GUS)

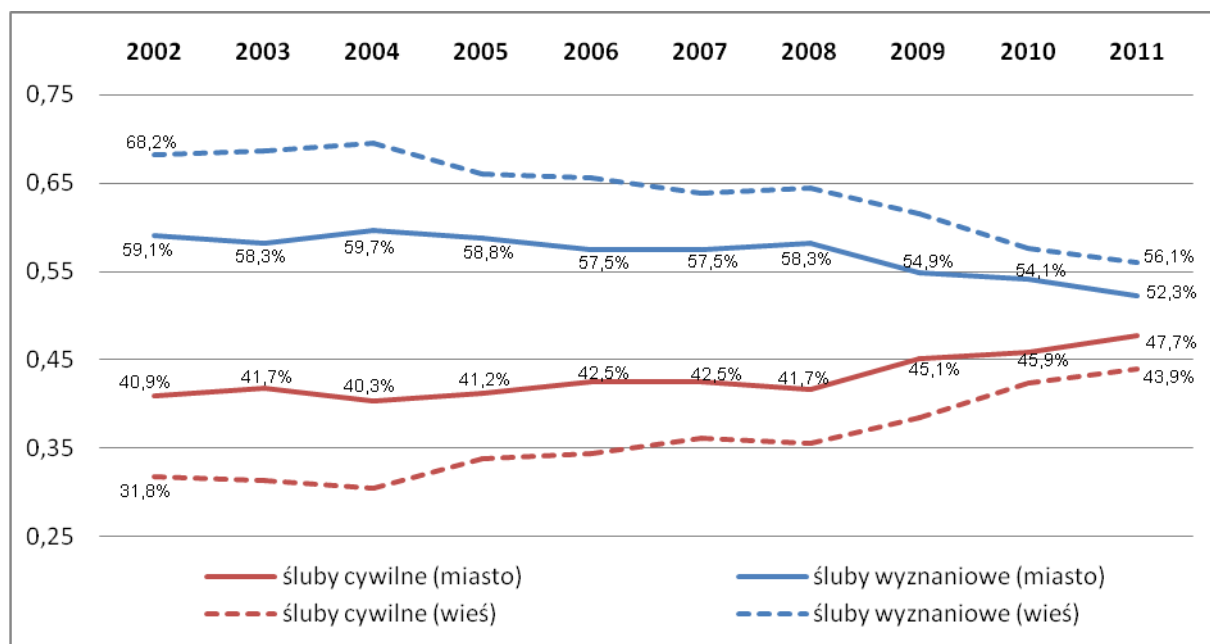
Typ małżeństwa		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Polska	Razem (n)	191 935	195 446	191 824	206 916	226 181	248 702	257 744	250 794	228 337	206 471
	śluby wyznaniowe (%)	73,4%	72,9%	73,1%	71,2%	69,5%	69,4%	69,2%	68,6%	68,1%	64,9%
	śluby cywilne (%)	26,6%	27,1%	26,9%	28,8%	30,5%	30,6%	30,8%	31,4%	31,9%	35,1%
WZP	Razem (n)	7 693	7 748	7 402	8 441	9 778	10 893	11 579	11 048	9 521	8 612
	śluby cywilne (%)	38,2%	38,7%	37,4%	39,0%	39,9%	40,4%	39,7%	43,0%	44,8%	46,5%
	śluby wyznaniowe (%)	61,8%	61,3%	62,6%	61,0%	60,1%	59,6%	60,3%	57,0%	55,2%	53,5%

* Kolor zielony - najniższy procent, kolor czerwony – najwyższy procent

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Wniosek o postępującym procesie sekularyzacji zdaje się potwierdzać odsetek ślubów cywilnych i wyznaniowych udzielonych w latach 2002-2011 w miastach i na wsiach województwa zachodniopomorskiego. Obszary wiejskie tradycyjnie kojarzone w Polsce z większą religijnością w porównaniu z obszarami miejskimi. Jeśli więc sekularyzacja faktycznie dotyka całego społeczeństwa, powinno to znaleźć odzwierciedlenie w zmniejszającym się odsetku małżeństw wyznaniowych zawieranych przede wszystkim na wsiach. Dane zgromadzone przez GUS zdają się potwierdzać tę tezę. O ile w 2002 roku na wsiach udzielono 68,2% ślubów wyznaniowych, to w roku 2011 było ich już tylko 56,1%. Odnotowany spadek wyniósł więc 12,1% i był znacząco wyższy niż w miastach, gdzie liczba ślubów wyznaniowych zmniejszyła się o 6,8%. Wyczerpujące dane dotyczące tej kwestii opisuje wykres 9. i znajdująca się pod nim tabela 5.

Wykres 9. Odsetek ślubów (cywilnych i wyznaniowych) w ogóle ślubów udzielonych w miastach i wsiach w województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011 (wg GUS)

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Tabela 6. Ogólna liczba oraz odsetek ślubów (cywilnych i wyznaniowych) w ogóle ślubów udzielonych w miastach i wsiach w województwie zachodniopomorskim w latach 2002-2011

Obszar terytorialny	Typ małżeństwa	Ogólna liczba oraz odsetek ślubów (cywilnych i wyznaniowych) w ogóle ślubów udzielonych w Zachodniopomorskim w latach 2002-2011, w podziale na miasto i wieś									
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Wojew. Zachodniopomorskie	Razem	7 693	7 748	7 402	8 441	9 778	10 893	11 579	11 048	9 521	8 612
	śluby cywilne	38,2%	38,7%	37,4%	39,0%	39,9%	40,4%	39,7%	43,0%	44,8%	46,5%
	śluby wyznaniowe	61,8%	61,3%	62,6%	61,0%	60,1%	59,6%	60,3%	57,0%	55,2%	53,5%
Miasto	Razem	71%	70%	70%	70%	68%	68%	68%	69%	68%	68%
	śluby cywilne (miasto)	40,9%	41,7%	40,3%	41,2%	42,5%	42,5%	41,7%	45,1%	45,9%	47,7%
	śluby wyznaniowe (miasto)	59,1%	58,3%	59,7%	58,8%	57,5%	57,5%	58,3%	54,9%	54,1%	52,3%
Wieś	Razem	29%	30%	30%	30%	32%	32%	32%	31%	32%	32%
	śluby cywilne (wieś)	31,8%	31,4%	30,4%	33,9%	34,4%	36,2%	35,5%	38,4%	42,4%	43,9%
	śluby wyznaniowe (wieś)	68,2%	68,6%	69,6%	66,1%	65,6%	63,8%	64,5%	61,6%	57,6%	56,1%

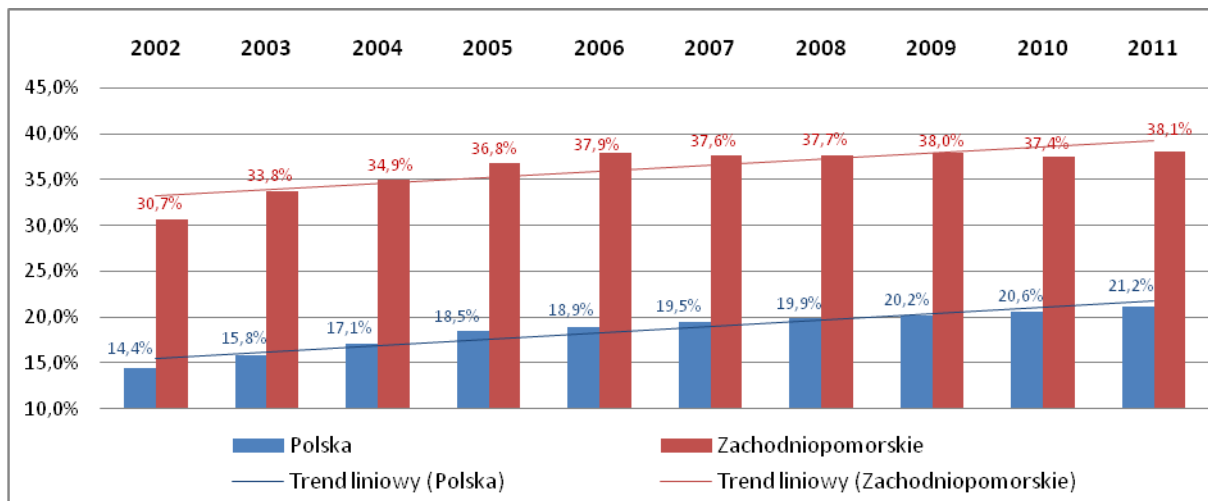
* Kolor zielony - najniższy procent, kolor czerwony – najwyższy procent, Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Dane w tabeli 6. pokazują odsetek małżeństw zawieranych w miastach i na wsiach województwa zachodniopomorskiego. Był on na przestrzeni lat 2002-2011 względnie stabilny i oscylował w granicach 70% wszystkich ślubów udzielanych w miastach i 30% – na wsi.

Urodzenia pozamałżeńskie

Trwałość małżeństwa i rodziny, a nawet jego cywilny lub wyznaniowy charakter, wiążą się z jeszcze jedną kwestią poruszaną w tej części diagnozy, mianowicie z urodzeniami pozamałżeńskimi. Przegląd danych wyraźnie wskazuje, że na przestrzeni lat 2002-2011 w Polsce stale wzrastał odsetek urodzeń pozamałżeńskich. Proces ten miał miejsce w każdym województwie, lecz największe natężenie przybrał w województwie zachodniopomorskim. Ilustruje to wykres 10.

Wykres 10. Procent urodzeń pozamałżeńskich w Polsce i województwie zachodniopomorskim, w latach 2002-2011

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Odsetek urodzeń pozamałżeńskich był w województwie zachodniopomorskim, w latach 2002-2011, średnio dwukrotnie wyższy niż w Polsce. Co więcej, tendencja ta ma charakter wzrostowy i utrzymuje się od początku analizowanego okresu (rok 2002), kiedy to w Polsce odnotowano 14,4%, a w Zachodniopomorskim – 30,7% urodzeń pozamałżeńskich, do w roku 2011, w którym analogiczne dane wynosiły: 21,2% – dla Polski, oraz 38,1% – dla województwa.

Trudno jednoznacznie wskazać na przyczyny takiego stanu rzeczy. Szczegółowa analiza danych dla wszystkich województw (tabela 7) wskazuje wyraźnie, że największy odsetek urodzeń pozamałżeńskich ma miejsce na tzw. ścianie zachodniej (województwa: zachodniopomorskie, lubuskie i dolnośląskie) a najmniejszy na Podkarpaciu i w Małopolsce, czyli na ziemiach tradycyjnie polskich, o względnie stabilnej strukturze normatywnej. Być może właśnie tu, w obszarze kształtowania wartości, należy poszukiwać kierunków interpretacji opisywanego stanu rzeczy.

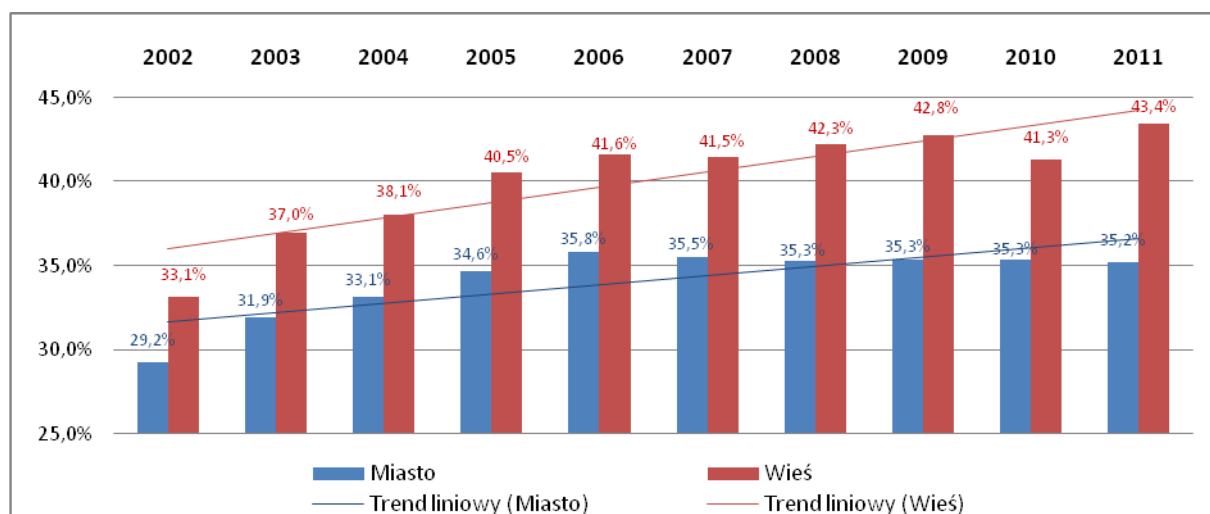
Tabela 7. Procent urodzeń pozamażeńskich w województwie zachodniopomorskim na tle Polski i innych województw w latach 2002-2011

Województwa na tle Polski	% urodzeń pozamażeńskich, w ogóle urodzeń żywych w latach 2002-2011 wg GUS									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
POLSKA	14,4%	15,8%	17,1%	18,5%	18,9%	19,5%	19,9%	20,2%	20,6%	21,2%
Podkarpackie	7,1%	7,6%	8,1%	9,2%	9,3%	9,8%	10,0%	10,5%	11,0%	11,4%
Małopolskie	7,5%	8,0%	8,8%	9,5%	10,2%	9,9%	10,1%	10,4%	10,7%	11,1%
Świętokrzyskie	8,3%	9,0%	9,8%	10,4%	10,7%	11,3%	11,4%	12,5%	13,9%	14,3%
Podlaskie	9,2%	9,7%	10,4%	11,3%	11,6%	12,7%	12,2%	13,2%	13,7%	14,0%
Lubelskie	9,5%	10,4%	10,7%	12,1%	11,9%	12,6%	12,8%	13,5%	13,9%	14,9%
Mazowieckie	11,4%	11,9%	13,0%	14,0%	14,6%	15,1%	15,8%	16,0%	16,6%	17,4%
Śląskie	13,8%	15,1%	16,8%	17,2%	17,8%	18,6%	19,2%	19,5%	19,4%	20,0%
Łódzkie	13,5%	14,9%	16,1%	17,2%	17,5%	18,3%	19,4%	20,6%	20,8%	22,0%
Wielkopolskie	12,5%	14,0%	16,0%	18,0%	18,8%	19,7%	20,2%	21,2%	21,7%	22,2%
Opolskie	15,1%	17,0%	18,4%	18,9%	20,5%	20,2%	21,0%	21,0%	21,3%	22,1%
Kujawsko-pomorskie	17,8%	20,3%	21,6%	23,8%	23,1%	24,4%	25,4%	25,2%	25,7%	27,4%
Pomorskie	19,5%	21,6%	23,5%	25,0%	25,0%	25,5%	25,4%	26,0%	26,0%	26,6%
Warmińsko-mazurskie	20,0%	22,4%	23,7%	26,5%	26,5%	27,8%	28,1%	28,1%	29,6%	29,4%
Dolnośląskie	22,7%	25,1%	26,5%	28,1%	28,3%	28,9%	29,1%	28,9%	29,5%	30,3%
Lubuskie	28,5%	30,9%	33,3%	36,1%	36,1%	36,3%	36,0%	36,3%	36,4%	37,5%
Zachodniopomorskie	30,7%	33,8%	34,9%	36,8%	37,9%	37,6%	37,7%	38,0%	37,4%	38,1%

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

Analiza urodzeń pozamażeńskich w województwie zachodniopomorskim w podziale na wieś i miasto pokazuje, że o ile w latach 2002-2006 mieliśmy do czynienia z wyraźną tendencją wzrostową w obu tych obszarach, o tyle w kolejnych latach tendencje te uległy zróżnicowaniu. Odsetek urodzeń pozamażeńskich w miastach ustabilizował się i jego wahania oscylowały w latach 2006-2011 w granicach 35,2% - 35,8%, podczas gdy na wsiach odsetek ten nieustannie wzrastał, osiągając w roku 2011 pułap 43,3%(!). Wzrost wyniósł więc aż 10,3% w stosunku do roku 2002. Procesy te ilustruje wykres 11.

Wykres 11. Procent urodzeń pozamażeńskich województwie zachodniopomorskim, w latach 2002-2011 (w podziale na miasto i wieś)

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych GUS

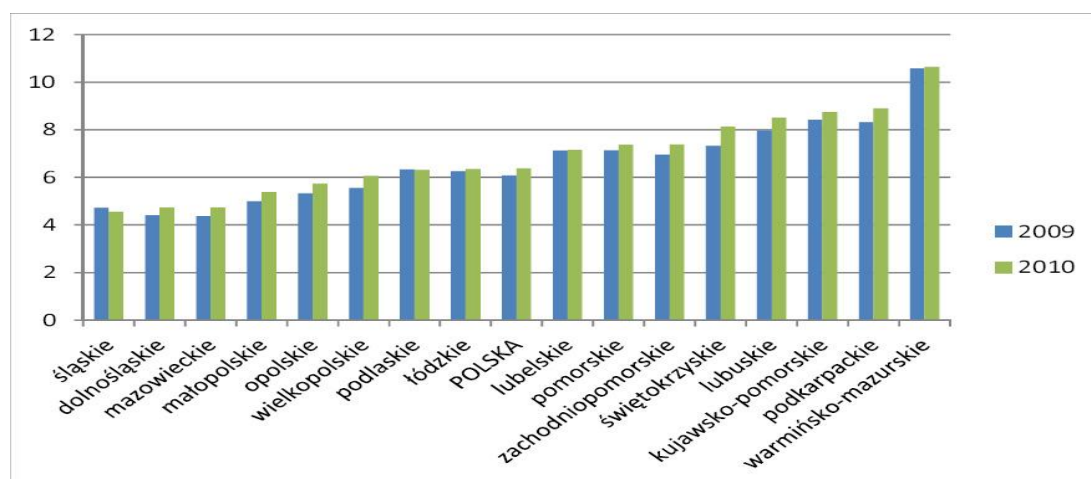
Tak duży odsetek urodzeń pozamażeńskich, w tym przede wszystkim na obszarach wiejskich, stanowi prawdziwe wyzwanie nie tylko dla służb pomocy społecznej, lecz dla wszystkich środowisk zainteresowanych edukacją i wychowaniem młodego pokolenia.

b) Rodzina w systemie pomocy społecznej

Świadczeniobiorcy pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności

W latach 2009-2010, na terenie całego kraju wzrosła liczba klientów pomocy społecznej. Tendencja ta była również widoczna w województwie zachodniopomorskim. Do województw, na terenie których najmniej osób korzystało z pomocy społecznej, poza śląskim były: dolnośląskie, mazowieckie i małopolskie. Do województw, na terenie których najwięcej osób korzystało ze świadczeń (procentowo), należały: lubuskie, kujawsko-pomorskie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie. Województwo zachodniopomorskie znajdowało się na jedenastym miejscu.

Wykres 12. Procentowy udział świadczeniobiorców pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności według województw w latach 2009 i 2010 (%)

Źródło: IRSS – Pomoc społeczna w liczbach: 2010 r.

Wśród klientów pomocy społecznej, wykazanych w sprawozdaniach MPIPS, wyróżniamy trzy grupy:

1. gospodarstwa jednoosobowe
2. rodziny z dziećmi
3. pozostałe rodziny.

Dwa pierwsze terminy nie budzą wątpliwości znaczeniowej, natomiast termin trzeci („pozostałe rodziny”) oznacza, za ustawą o pomocy społecznej, osoby spokrewnione lub niespokrewnione, pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące. Może to oznaczać np. matkę z dorosłym synem, dwóch dorosłych braci lub konkubin. Z posiadanych danych wynika, że na przestrzeni lat 2009-2011, w województwie zachodniopomorskim nastąpił spadek liczby świadczeniobiorców należących do jednoosobowych gospodarstw, jak również liczby rodzin z dziećmi. Wystąpił natomiast znaczący wzrost środowisk korzystających z pomocy finansowej w grupie „pozostałe rodziny”. Czynnikiem mającym wpływ na zmniejszającą się liczbę świadczeniobiorców w omawianych grupach mogło być bardzo niskie kryterium

pomocy społecznej, obowiązujące w tych latach.¹²Konieczna wydaje się, ponowna analiza liczby klientów korzystających z pomocy społecznej w latach 2012-2015, ze szczególnym uwzględnieniem zmian w poszczególnych grupach klientów.

Tabela 8. Liczba rodzin objętych pomocą społeczną w województwie zachodniopomorskim, w latach 2009-2011, w podziale na powiaty

Powiat:	rok					
	2009		2010		2011	
	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%
białogardzki	2 751	4,20%	2 804	4,10%	2 762	4,00%
choszczeński	2 496	3,80%	2 496	3,60%	2 497	3,70%
drawski	3 326	5,10%	3 413	5,00%	3 197	4,70%
goleniowski	3 391	5,20%	3 330	4,90%	3 121	4,60%
gryficki	2 656	4,10%	2 803	4,10%	2 850	4,20%
gryfiński	3 080	4,70%	3 422	5,00%	3 284	4,80%
kamieński	2 058	3,20%	2 210	3,20%	2 065	3,00%
kołobrzegi	2 372	3,60%	2 385	3,50%	2 468	3,60%
koszaliński	2 767	4,30%	2 885	4,20%	2 832	4,20%
myśliborski	2 596	4,00%	2 764	4,00%	2 642	3,90%
policki	2 115	3,30%	2 290	3,30%	2 348	3,40%
pyrzycki	1 809	2,80%	1 841	2,70%	1 801	2,60%
sławieński	3 039	4,70%	2 934	4,30%	2 868	4,20%
stargardzki	5 344	8,20%	5 683	8,30%	5 697	8,40%
szczecinecki	4 347	6,70%	4 444	6,50%	4 227	6,20%
świdwiński	3 514	5,40%	3 680	5,40%	3 562	5,20%
wałeckie	2 324	3,60%	2 105	3,10%	2 245	3,30%
łobeski	1 867	2,90%	2 346	3,40%	1 864	2,70%
m. Koszalin	2 742	4,20%	2 949	4,30%	3 032	4,40%
m. Szczecin	9 297	14,30%	10 639	15,50%	11 770	17,30%
m. Świnoujście	1 097	1,70%	1 150	1,70%	1 088	1,60%
Ogółem	64 988	100,00%	68 573	100,00%	68 220	100,00%

Źródło: opracowanie własne OIS, na podstawie danych MPIPS-03

Na terenie województwa, w latach 2009-2011, nastąpił wzrost liczby klientów pomocy społecznej o 3232 osoby. Wzrost ten jest zgodny z ogólną tendencją występującą w tych latach w Polsce. Z analizy danych na poziomie powiatów wynika, że zwiększenie liczby rodzin korzystających z pomocy nie miało charakteru powszechnego. W ośmiu powiatach nastąpił nieznaczny ich spadek.

¹² W latach 2009-2011 obowiązywało kryterium dochodowe w wysokości: 477 zł – dla jednoosobowego gospodarstwa oraz 351 zł dla członków rodzin. Od 1 października 2012 (Dz. U. z dnia 17 lipca 2012 r. poz. 823) obowiązuje nowe kryterium dochodowe – dla osób prowadzących jednoosobowe gospodarstwo domowe – 542 zł, dla członków rodzin – 456 zł na osobę w rodzinie.

Powiaty, w których nastąpił spadek liczby rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej to: drawski, goleniowski, pyrzycki, kamieński, sławieński, szczecinecki, wałecki oraz miasto Świnoujście. Największy spadek zanotowano w powiecie goleniowskim – o 270 klientów. Niestabilna jest liczba klientów (i rodzin) w pomocy społecznej powiatu łobeskiego – na przestrzeni trzech lat nie uzyskała trendu wzrostowego czy spadkowego – w roku 2010 drastycznie wzrosła w stosunku do roku poprzedniego, po czym zmalała poniżej poziomu roku 2009. Niepokojącą tendencją jest wzrost liczby klientów pomocy społecznej w mieście Szczecin. Przyrost ten w latach 2009-2011 wyniósł 2473 osoby. Tendencja jest tym bardziej niekorzystna, że w 2011 roku zanotowano w Szczecinie spadek liczby mieszkańców. Z danych wynika również, że w większości powiatów, w roku 2010, nastąpił znaczący wzrost rodzin korzystających z pomocy społecznej. Obiektywna ocena tej sytuacji wymaga pogłębionej analizy.

Tabela 9. Udział świadczeniobiorców pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności według powiatów w województwie zachodniopomorskim w latach 2009-2011

POWIAT	Liczba osób korzystających z pomocy społecznej (POMOST)			Liczba mieszkańców wg faktycznego miejsca zamieszkania w dn. 31.12. (GUS)			% mieszkańców korzystających z pomocy społecznej		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
białogardzki	4 589	4 591	4 662	48 261	49 469	49 303	9,5%	9,3%	9,5%
choszczeński	4 843	4 947	5 019	49 705	50 620	50 348	9,7%	9,8%	10,0%
drawski	5 889	6 016	5 606	57 485	58 987	58 826	10,2%	10,2%	9,5%
goleniowski	7 838	7 794	7 008	79 937	81 736	81 945	9,8%	9,5%	8,6%
gryficki	5 037	5 158	5 063	60 595	62 013	61 837	8,3%	8,3%	8,2%
gryfiński	6 736	7 410	6 923	82 830	84 389	84 272	8,1%	8,8%	8,2%
kamieński	3 807	3 863	3 700	47 769	48 560	48 391	8,0%	8,0%	7,6%
kołobrzegi	3 615	3 468	3 544	77 095	79 362	79 530	4,7%	4,4%	4,5%
koszaliński	5 478	4 924	5 436	65 049	65 406	65 718	8,4%	7,5%	8,3%
myśliborski	4 992	5 440	5 480	67 074	68 215	67 996	7,4%	8,0%	8,1%
policki	3 826	4 129	4 088	69 087	71 135	72 326	5,5%	5,8%	5,7%
pyrzycki	3 939	5 148	3 999	39 930	40 889	40 772	9,9%	12,6%	9,8%
sławieński	6 232	5 671	5 707	57 298	58 152	58 097	10,9%	9,8%	9,8%
stargardzki	11 127	11 309	11 161	119 340	120 988	120 899	9,3%	9,3%	9,2%
szczecinecki	7 546	7 641	7 269	77 053	79 635	79 552	9,8%	9,6%	9,1%
świdwiński	5 717	5 902	5 823	48 470	49 446	49 181	11,8%	11,9%	11,8%
wałecki	5 248	4 787	5 549	54 098	55 147	54 993	9,7%	8,7%	10,1%
łobeski	4 429	6 046	5 216	38 063	38 570	38 408	11,6%	15,7%	13,6%
m. Koszalin	3 528	3 870	3 957	106 987	109 302	109 233	3,3%	3,5%	3,6%
m. Szczecin	13 317	17 679	19 892	406 307	410 245	409 596	3,3%	4,3%	4,9%
m.Świnoujście	1 972	2 143	2 017	40 765	41 475	41 516	4,8%	5,2%	4,9%
Ogółem	119705	127936	127119	1 693 198	1 723 741	1 722 739	7,1%	7,4%	7,4%

Źródło: opracowanie własne OIS

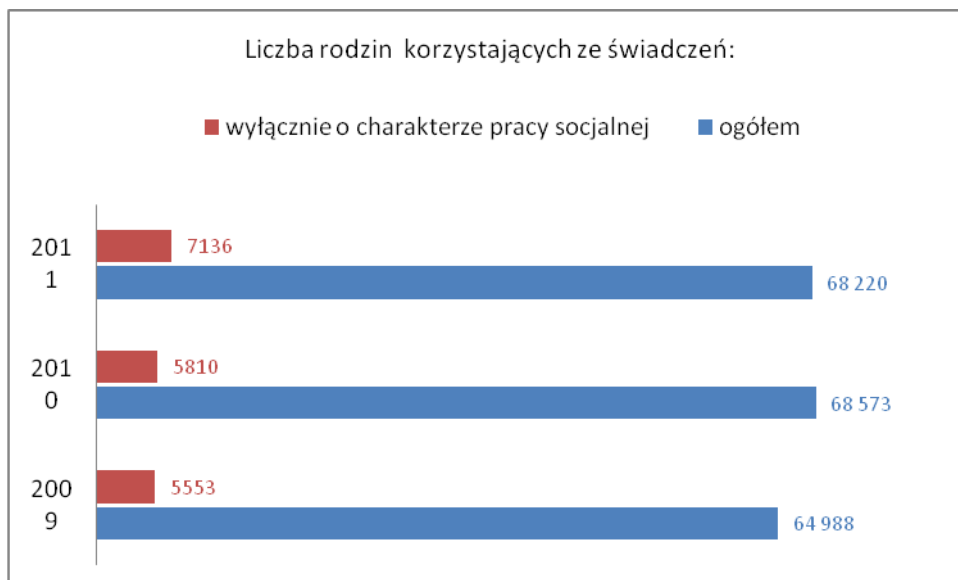
Dane pokazujące, na poziomie powiatów, procent mieszkańców korzystających z pomocy społecznej w latach 2009-2011, wskazują na znaczące różnice subregionalne. Stosunkowo niski procent odnotowuje się w powiatach:

- miasto Koszalin - 3,6%,
- miasto Świnoujście - 4,9%,
- miasto Szczecin - 4,9%,
- powiat kołobrzegi - 4,5%.

Z kolei wysoki procent liczby mieszkańców korzysta z pomocy w powiatach:

- łobeskim - 13,6%,
- świdwińskim - 11,8%,
- wałeckim - 10,1%.

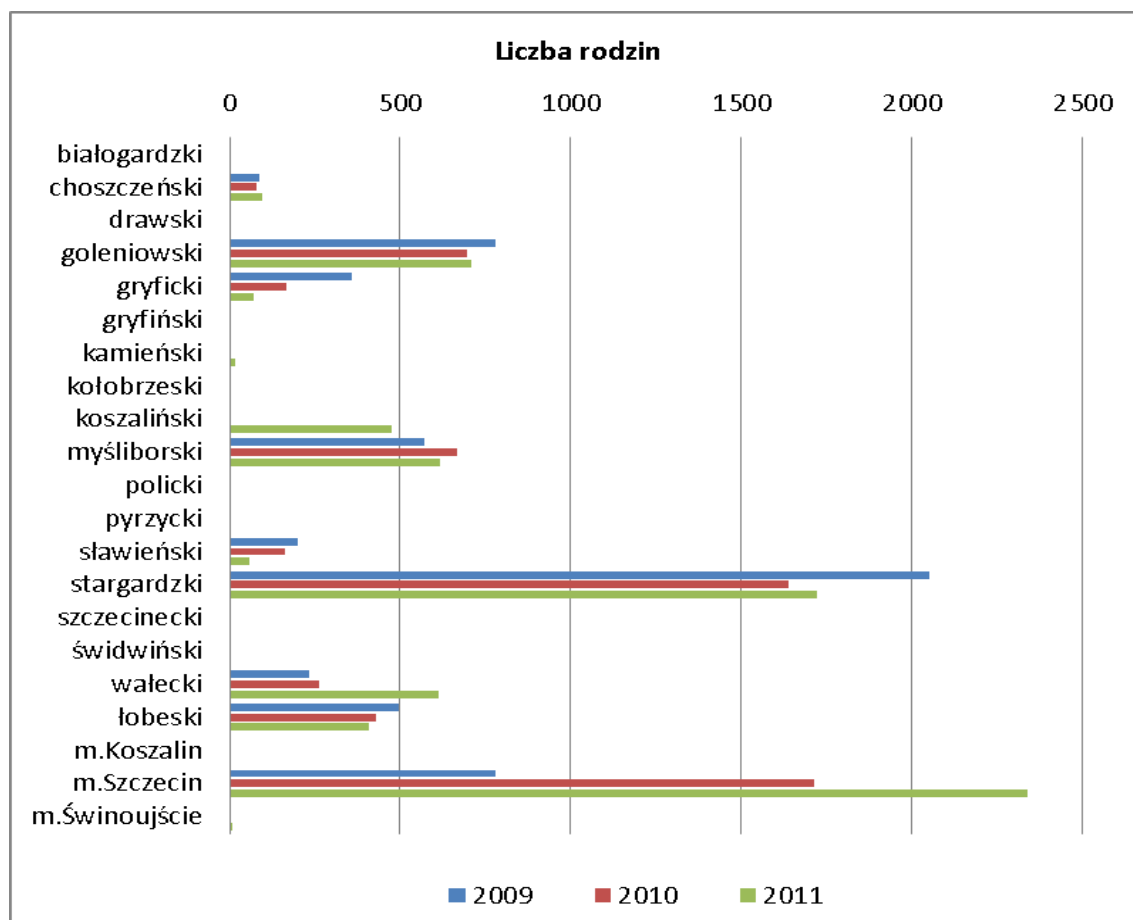
Wykres 13. Liczba rodzin korzystających ze świadczeń w latach 2009-2011, w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS

Zgodnie z zapisami Ustawy o pomocy społecznej, do obowiązków pracowników socjalnych należy świadczenie na rzecz mieszkańców pracy socjalnej. Praca socjalna rozumiana jest jako działalność zawodowa, mającą na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie, poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi. Korzystanie z tej formy wsparcia nie jest powiązane z koniecznością osiągnięcia dochodów na poziomie kryterium kwalifikującego do pomocy. Praca socjalna najczęściej jest realizowana w postaci doradztwa lub wsparcia. Ma charakter działań profilaktycznych, wyprowadzających interwencję socjalną z poziomu ratunkowego na poziom prewencji. Na terenie województwa zachodniopomorskiego, w latach 2009-2011, zwiększyła się liczba osób, które skorzystały ze świadczeń o charakterze pracy socjalnej, bez przyznawania pomocy pieniężnej. Na przestrzeni trzech lat, liczba ta zwiększyła się o 1583 osoby. Jest to bardzo korzystna tendencja, obniżająca wymiar ekonomiczny systemu pomocy, a jednocześnie podnosząca wymiar społeczny i jakościowy publicznego systemu pomocy. Profesjonalizacja zawodu *pracownik socjalny* przyczynia się do poprawy jakości życia mieszkańców, do upowszechnienia odwagi korzystania z form wsparcia wtedy, gdy występują pierwsze trudności w funkcjonowaniu rodziny czy gospodarstwa domowego, a nie w sytuacjach, w których dochodzi już do rozpadu rodziny, przejścia na utrzymanie samorządu lub do innych drastycznych okoliczności.

Wykres 14. Liczba rodzin korzystających ze świadczeń wyłącznie o charakterze pracy socjalnej w latach 2009-2011, w podziale na powiaty

Źródło: opracowanie własne OIS

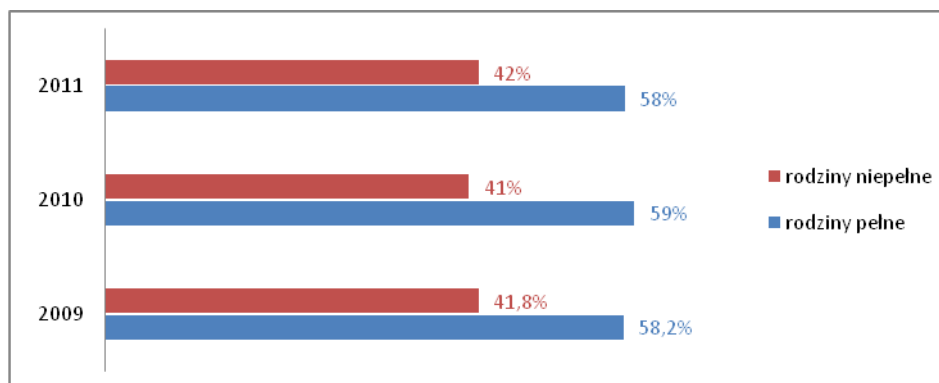
Zastanawiającym i wymagającym dodatkowych dociekań jest fakt, że w województwie są powiaty, na terenie których nie świadczy się pracy socjalnej – bez pomocy finansowej. Do powiatów tych należą: białogardzki, drawski, gryfiński, kołobrzescki, policki, szczecinecki, świdwiński, oraz miasto Koszalin. Z kolei powiatem, w którym liczba klientów objętych taką formą profesjonalnego wsparcia, bez konieczności świadczeń pieniężnych, na przestrzeni ostatnich trzech lat wzrosła, jest miasto Szczecin (w 2009 r. - 781 rodzin, w 2011 – 2338 rodzin).

Działania związane z pracą socjalną, świadczoną na rzecz osób niekorzystających z pomocy finansowej, a będących w kryzysach, są bardzo istotnym elementem modelu aktywnej polityki społecznej. Wpływają na poprawę jakości życia mieszkańców, bez konieczności wydatkowania środków publicznych w postaci zasiłków czy innych świadczeń na rzecz klientów, których pogarszającej się sytuacji w porę nie zatrzymano. Pomoc organizacyjna czy doradcza, udzielona na etapie pojawienia się symptomów trudności życiowych, może uchronić rodzinę przed degradacją, a samorząd – przed kosztami.

Liczba rodzin pełnych i niepełnych w latach 2009-2011

Na przestrzeni lat 2009-2011, nie zmieniła się proporcja rodzin pełnych do niepełnych, korzystających ze świadczeń pomocy społecznej.

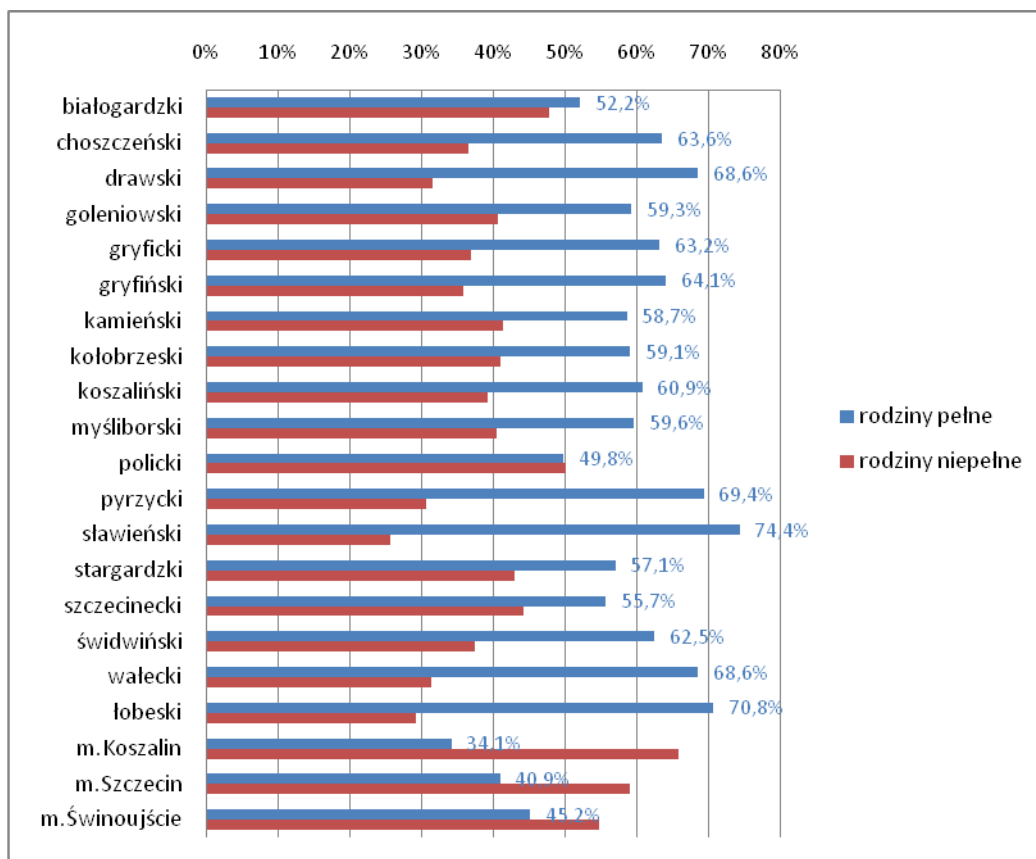
Wykres 15. Liczba rodzin pełnych i niepełnych korzystających z pomocy w latach 2009 –2011, w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS

W omawianych latach, wśród klientów systemu pomocy, widoczna jest liczebna przewaga rodzin pełnych nad niepełnymi. Tendencja ta jest bardzo niepokojąca i wskazuje na brak samodzielności społeczno-ekonomicznej rodzin z dziećmi. Pokrywa się także z wnioskami z badań ubóstwa relatywnego w UE, z roku 2009, mówiącymi o zagrożeniu ubóstwem dzieci z polskich rodzin, w których obydwoje rodzice pracują zawodowo. Potwierdza to bardzo złą kondycję finansową rodzin, ale może również wskazywać na dużą liczbę związków nieformalnych, w których *rodzina niepełna* jest tylko formą deklaratywną, mającą ułatwić dostęp do finansowej pomocy społecznej. Na terenie województwa (pomimo niekorzystnych trendów opisanych w I części raportu), mieszka więcej rodzin pełnych niż niepełnych. Zasadną wydaje się dalsza analiza tego problemu.

Wykres 16. Procent rodzin pełnych i niepełnych korzystających z pomocy społecznej w roku 2011 w województwie zachodniopomorskim, w podziale na powiaty

Źródło: opracowanie własne OIS

Przewaga liczby rodzin niepełnych nad pełnymi, korzystającymi z pomocy społecznej w 2011 r., występuje jedynie w miastach na prawach powiatu, w Szczecinie, Koszalinie i Świnoujściu. W powiecie polickim, ze świadczeń w roku 2011 skorzystała taka sama liczba rodzin pełnych jak i niepełnych. W powiatach: ślawieńskim, łobeskim, pyrzyckim, gryfickim i gryfińskim odsetek rodzin pełnych do niepełnych, korzystających z pomocy w formie świadczeń pieniężnych jest wyjątkowo wysoki. Niezależnie od szerszych uwarunkowań, mających wpływ na taką sytuację, jednym z najbardziej istotnych czynników jest zła kondycja finansowa rodziny w województwie zachodniopomorskim.

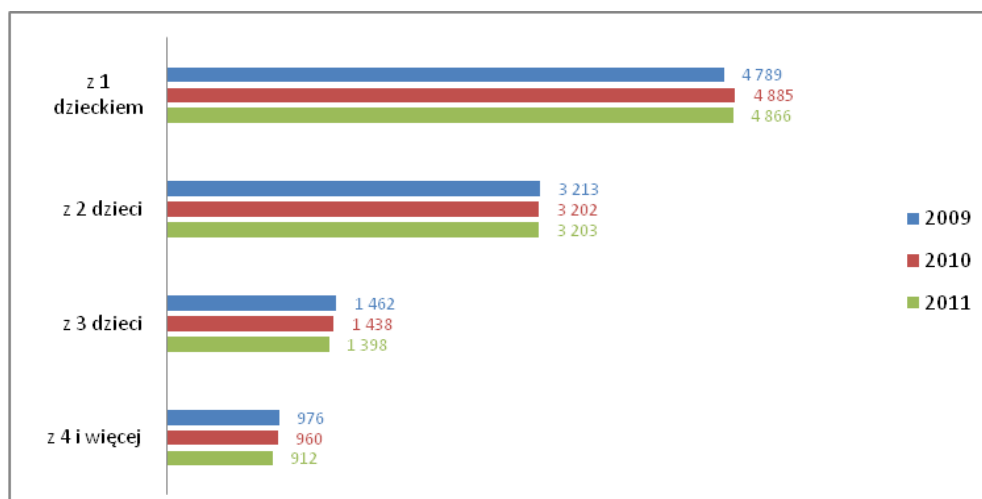
Tabela 10. Rodziny pełne korzystające z pomocy społecznej wg liczby dzieci w rodzinie w latach 2009-2011, w województwie zachodniopomorskim.

Rok	Liczba rodzin															
	z 1 dzieckiem		z 2 dziećmi		z 3 dziećmi		z 4 dziećmi		z 5 dziećmi		z 6 dziećmi		z 7 i więcej		Razem	
	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%	Liczba rodzin	%
2009	3 988	27,5%	5 242	36,1%	3 030	20,9%	1 252	8,6%	537	3,7%	245	1,7%	213	1,5%	14 507	100,0%
2010	4 493	29,4%	5 620	36,8%	2 979	19,5%	1 239	8,1%	504	3,3%	232	1,5%	194	1,3%	15 261	100,0%
2011	4 264	29,5%	5 316	36,8%	2 862	19,8%	1 157	8,0%	450	3,1%	217	1,5%	175	1,2%	14 441	100,0%

Źródło: opracowanie własne OIS

W latach 2009-2011, rodziny pełne, korzystające ze świadczeń finansowych, składały się najczęściej z rodziców i jednego lub dwojga dzieci. Liczba rodzin, w skład których wchodziło troje lub czworo dzieci, w omawianym okresie, pozostawała na porównywalnym poziomie, z niewielką tendencją zniżkową. Wyraźnie natomiast zmniejsza się liczba rodzin z pięciorgiem i większą liczbą dzieci

Wykres 17. Rodziny niepełne korzystające z pomocy społecznej wg liczby dzieci w rodzinie w latach 2009-2011, w województwie zachodniopomorskim

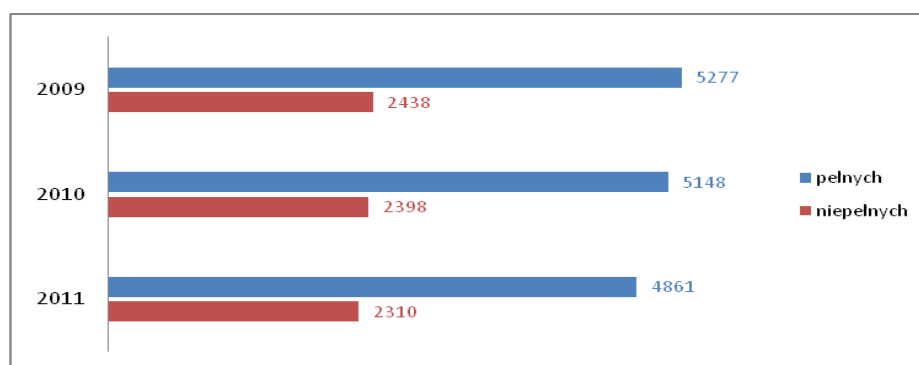
Źródło: opracowanie własne OIS

W latach 2009-2011, rodziny niepełne, korzystające z pomocy społecznej, posiadały najczęściej jedno lub dwoje dzieci. Widoczna jest tendencja zmniejszania się liczby rodzin niepełnych korzystających ze świadczeń, posiadających troje lub więcej dzieci.

Liczba rodzin wielodzietnych w latach 2009-2011

W okresie 2009-2011, następował systematyczny, chociaż nieznaczny, spadek liczby rodzin wielodzietnych korzystających z pomocy w formie świadczeń pieniężnych. Tendencja spadkowa widoczna jest zarówno w przypadku rodzin wielodzietnych pełnych jak i niepełnych. W przypadku rodzin pełnych, różnica pomiędzy rokiem 2009 a 2011 wynosi 416 rodzin, a w przypadku rodzin niepełnych – w tym samym okresie – 128.

Wykres 18. Liczba rodzin wielodzietnych* korzystających z pomocy społecznej w latach 2009-2011 w województwie zachodniopomorskim

* za rodzinę wielodzietną uznajemy w raporcie rodzinę, w skład której wchodzi troje i więcej dzieci.

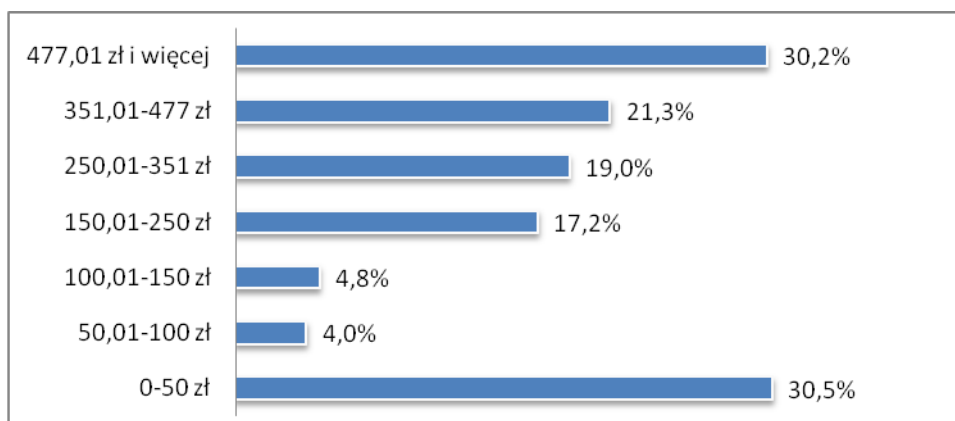
Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z MPiPS-03

Dochód w rodzinie, w przeliczeniu na osobę

Z danych za rok 2011, dotyczących dochodów rodzin korzystających z pomocy społecznej, w przeliczeniu na głowę w rodzinie, wynika, że najwięcej rodzin znajduje się w dwóch przedziałach dochodów:

- I. od 0 do 50 zł – 30,5% rodzin,
- II. od 477 zł wzwyż – 30,2% rodzin.

Wykres 19. Odsetek rodzin korzystających z pomocy społecznej o określonych dochodach na głowę w rodzinie w 2011 r., w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z SI POMOST

Fakt, że 30,5% rodzin korzystających z pomocy uzyskiwało dochód na jednego członka rodziny w wysokości 0-50 zł, jest zgodny z powszechnym postrzeganiem klientów pomocy społecznej. Porównywalny jednak procent rodzin (30,2%), uzyskujący dochody powyżej kryterium kwalifikującego do pomocy, skłania do zastanowienia. Podobnie jak fakt, że tylko niecałe 9% rodzin znajduje się w przedziale od 50 do 150 zł. Pozostałe 50% rodzin korzystających z pomocy, uzyskuje dochody w przeliczeniu na jednego członka rodziny, w połączonym przedziale: 351 – 477 zł i więcej.

Problemem, którego z braku danych nie można przedstawić w niniejszej analizie, pozostaje liczba rodzin według długości okresu pobierania świadczeń pieniężnych z systemu pomocy. Z powodu ograniczeń systemu informatycznego POMOST, nie ma możliwości uzyskania danych ukazujących, jak długo klient jest objęty świadczeniami.

c) Rodzina w systemie pieczy zastępczej

Kolejnym obszarem, istotnym z punktu widzenia problemów rodziny, jest system pieczy zastępczej. Funkcjonuje w obecnym kształcie od roku 2012, wprowadzony Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887).

Środowiskiem najbardziej pożądanym dla efektu skutecznego wychowania i socjalizacji dziecka, jest pełna rodzina biologiczna. Drugi typ rodziny, pod względem skuteczności i zapewnienia optymalnej jakości życia dziecka, to rodzina adopcyjna. W odróżnieniu od rodziny biologicznej, wchodzi ona w prawa i obowiązki takiej rodziny – pod wpływem postanowienia sądowego, a nie naturalnej prokreacji, okresu ciąży i porodu.

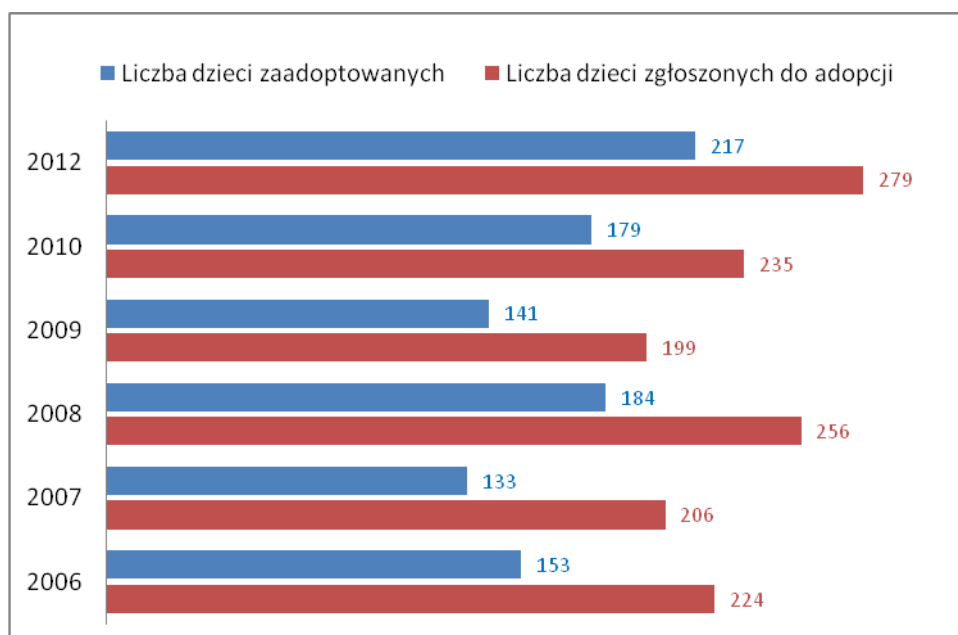
W przypadku, gdy dziecko pozbawione jest opieki rodziny biologicznej, a jego sytuacja zdrowotna, prawna, emocjonalna (lub inna) nie pozwalają na adopcję, aby zapewnić mu bezpieczeństwo i możliwość respektowania praw obywatelskich, wynikających z konstytucji, opiekę nad nim roztacza starosta miejscowego powiatu i sytuuje je w jednej z zastępczych form opieki i wychowania: typu instytucjonalnego (dawny dom dziecka) lub rodzinnego (rodzinny dom dziecka lub rodzina zastępcza). Placówki te, poprzez zapisy ustawy, zobligowane

są do współpracy z ośrodkami adopcyjnymi w celu poszukiwania dla dzieci – rodzin, gotowych do ich przysposobienia.

Liczba adopcji w województwie zachodniopomorskim w latach 2006-2010

W latach 2006-2010, na terenie województwa zachodniopomorskiego, nastąpił niewielki wzrost liczby adopcji (o 26 dzieci). Natomiast liczba dzieci zgłoszonych do adopcji w tym okresie wzrosła o 11. W każdym z omawianych lat, liczba dzieci zgłoszonych do adopcji była większa niż liczba przysposobień. Podobnie kształtowała się sytuacja po reformie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, przeprowadzonej w całym kraju w roku 2011. Dane za rok 2012 pokazują, że stosunek liczby dzieci zgłoszonych do adopcji do liczby dzieci zaadoptowanych nie uległ zasadniczej zmianie, choć obie te liczby wyraźnie wzrosły w porównaniu do lat poprzednich.¹³

Wykres 20. Liczba dzieci z województwie zachodniopomorskim zgłoszonych do adopcji i zaadoptowanych w latach 2006-2010 i w roku 2012

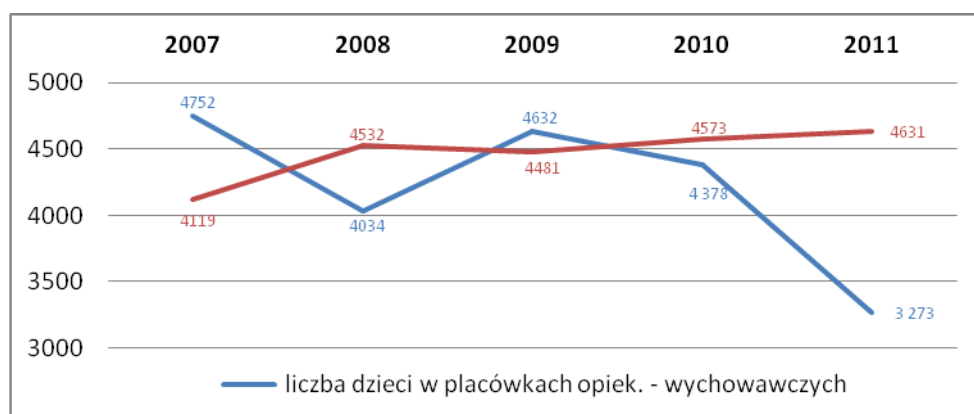
Źródło: opracowanie własne OIS

Liczba dzieci w pieczy zastępczej

Dane z okresu 2007-2011, ukazujące ogólną liczbę dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej, wskazują na wzrost liczby dzieci kierowanych do form rodzinnych pieczy. Z informacji sprawozdawczych MPiPS za rok 2011 wynika, że liczba dzieci wychowujących się w placówkach opiekuńczo-wychowawczych – zmniejszyła się o ponad 1000.

¹³ Na wykresie brakuje danych z roku 2011 (jest to okres reformy instytucjonalno- organizacyjnej ośrodków adopcyjno-opiekuńczych), co utrudnia postawienie tezy o występowaniu trendu wzrostowego, choć pokazuje wyraźnie, że od roku 2009 liczba dzieci zgłoszonych do adopcji jak i zaadoptowanych – systematycznie wzrasta.

Wykres 21. Liczba dzieci w pieczy zastępczej w latach 2007-2011 w województwie zachodniopomorskim

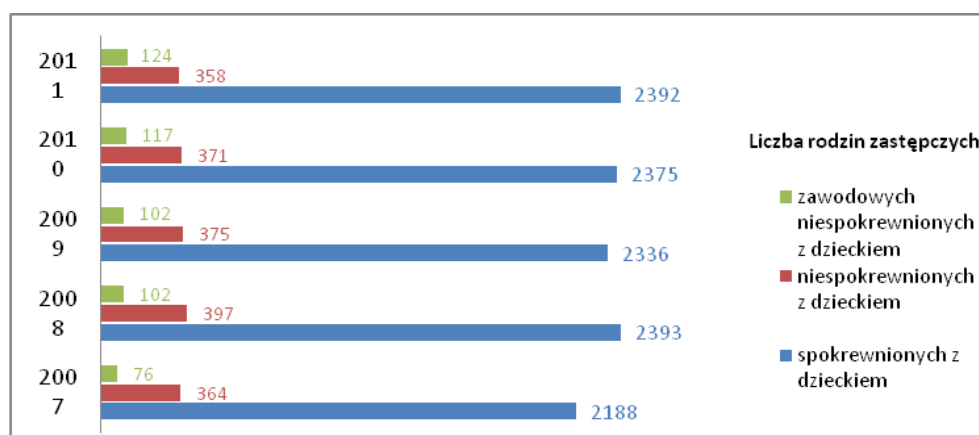
Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z MPiPS-03

Dane te jednak nie wystarczają dla zbadania przyczyn zjawiska. Korzystną, zgodną z intencją Ustawy o wsparciu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jest występująca od 2010 r. tendencja zwiększania się liczby dzieci w pieczy rodzinnej, która z pewnością jest właściwą alternatywą wobec umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Liczba rodzin zastępczych

Z danych liczbowych z lat 2009-2011, ukazujących potencjał systemu zastępczej pieczy rodzinnej w województwie zachodniopomorskim, wynika, że nastąpił wzrost liczby zawiązanych rodzin zastępczych, zarówno spokrewnionych, niespokrewnionych z dzieckiem, jak i rodzin zawodowych. Widoczna jest też znacząca przewaga (występującą we wszystkich latach tego okresu) w liczbie rodzin spokrewnionych w stosunku do pozostałych typów rodzin zastępczych. Ilustruje to poniższy wykres.

Wykres 22. Liczba rodzin zastępczych w latach 2007-2011 w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z MPiPS-03

Zjawisko wzrostu liczby rodzin zastępczych jest niewątpliwie pozytywne. Należy jednak podkreślić, że często rodziny spokrewnione nie są dostatecznym gwarantem prawidłowego wypełniania funkcji opiekuńczo-wychowawczych, szczególnie w sytuacji wspólnego zamieszkiwania z rodzicem biologicznym, pozbawionym lub ograniczonym w prawach wobec dziecka. To najczęściej sytuacje, kiedy sąd ustanawia prawo do opieki nad dzieckiem – na rzecz jego dziadków, rodzeństwa matki lub ojca czy innych krewnych. Jeśli ograniczenie wiąże się z naganną postawą wobec członków rodziny, z przemocą, chorobą alkoholową

czy innymi uzależnieniami, dalsze przebywanie dziecka w bezpośredniej bliskości rodzica –nie tylko nie poprawia jego warunków wychowania, ale niekorzystnie wpływa na rozwój psychofizyczny.

Istotnym wskaźnikiem szczelności systemu pieczy zastępczej jest wzrost liczby rodzin zawodowych, jednak tempo tego przyrostu jest bardzo wolne. Na przestrzeni omawianego okresu, liczba rodzin zawodowych na terenie województwa zachodniopomorskiego zwiększyła się jedynie o 48, mniej niż w innych regionach kraju.

Tabela 11. Liczba rodzin zawodowych, niespokrewnionych z dzieckiem w latach 2007-2011 w Polsce z podziałem na województwa.

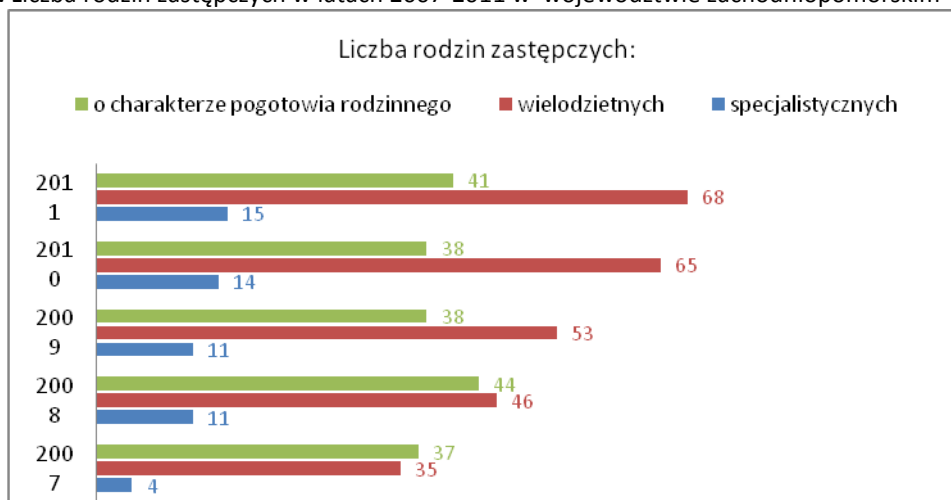
Województwo		Liczba rodzin zawodowych, niespokrewnionych z dzieckiem				
		Liczba rodzin	Liczba rodzin	Liczba rodzin	Liczba rodzin	Liczba rodzin
1		2007	2008	2009	2010	2011
dolnośląskie	1	113	111	125	148	190
kujawsko - pomorskie	2	41	54	68	80	90
lubelskie	3	41	47	50	55	59
lubuskie	4	54	65	76	89	101
łódzkie	5	89	98	110	122	126
małopolskie	6	113	122	121	135	156
mazowieckie	7	89	108	122	125	144
opolskie	8	10	17	18	26	31
podkarpackie	9	11	17	16	26	41
podlaskie	10	17	24	29	34	35
pomorskie	11	137	157	181	202	238
śląskie	12	145	174	194	213	218
świętokrzyskie	13	24	35	37	43	66
warmińsko-mazurskie	14	71	95	112	119	123
wielkopolskie	15	71	95	122	140	164
zachodniopomorskie	16	76	102	102	117	124
RAZEM		1 102	1321	1 483	1 674	1 906

* Kolor zielony - najniższa liczba, kolor czerwony – najwyższa liczba. (Liczby kolorowano w wierszach)

Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z MPiPS-03

W związku z wprowadzeniem Ustawy o wsparciu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz wskazanymi trudnościami w budowaniu systemu zastępczych form wychowania młodych mieszkańców regionu, uzasadnionym działaniem byłoby prowadzenie cyklicznych kampanii społecznych, adresowanych do potencjalnych kandydatów na zastępcze rodziny zawodowe. W sytuacji zmniejszającej się dzietności rodzin, bezpowrotnych migracji młodzieży poza obszar województwa, dbałość o pozostanie każdego dziecka blisko miejsca urodzenia wydaje się wyzwaniem dla wszystkich samorządów lokalnych.

Wykres 23. Liczba rodzin zastępczych w latach 2007-2011 w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS na podstawie danych z MPiPS-03

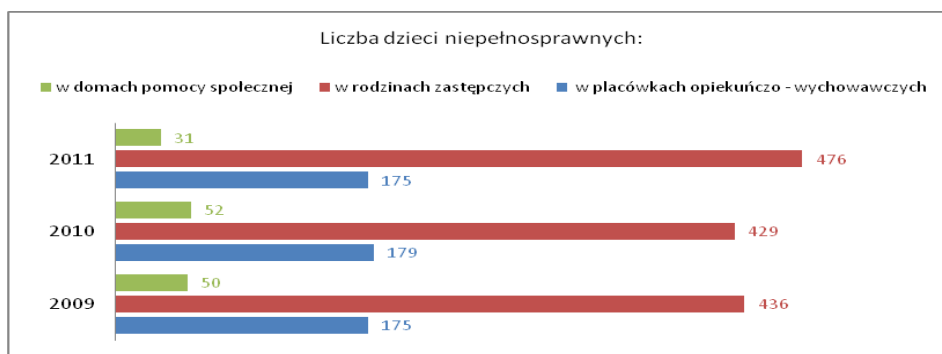
Analiza danych, dotyczących funkcjonujących na terenie województwa zastępczych rodzin wielodzietnych, specjalistycznych oraz rodzin pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego, wskazuje na systematyczny wzrost ich liczby. Rodzin o charakterze specjalistycznym, pomimo wzrostu (z 4 w roku 2007 do 15 w roku 2011), funkcjonuje do dziś zbyt mało. Rodziny te sprawują opiekę nad dziećmi wymagającymi, ze względu na stan zdrowia, szczególnych warunków i form pracy. Ponadto, w regionie odnotowuje się powolny wzrost liczby rodzin o charakterze pogotowia rodzinnego. W ciągu pięciu lat, na terenie województwa zawiązały się zaledwie cztery pogotowia, a ta forma pieczy jest istotna, gdyż stanowi alternatywę dla umieszczania bardzo małych dzieci w placówkach opiekuńczych.

Liczba dzieci niepełnosprawnych w pieczy zastępczej

Dzieci niepełnosprawne, w sytuacji braku opieki rodziny biologicznej, trafiają do rodzinnych form opieki, ale wciąż jeszcze duża ich liczba pozostaje pod kuratelą placówek opiekuńczych. Najmniej korzystne, w punktu widzenia rozwoju dziecka oraz możliwości terapii i rehabilitacji, jest przebywanie w domu pomocy społecznej. W roku 2011, w takiej sytuacji pozostawało 31 dzieci z regionu.

Poniższy wykres przedstawia pozytywną tendencję do umieszczania dzieci niepełnosprawnych w rodzinach zastępczych. Na przestrzeni omawianego okresu, znacząco zmniejszyła się liczba dzieci umieszczanych w domach pomocy społecznej. Jeszcze w 2009 roku było to 50 dzieci. Liczba dzieci niepełnosprawnych, pozostających w pieczy placówek opiekuńczo-wychowawczych, we wskazanym okresie nie zmieniła się.

Wykres 24. Liczba dzieci niepełnosprawnych w pieczy zastępczej w latach 2009-2011 w województwie zachodniopomorskim

Źródło: opracowanie własne OIS

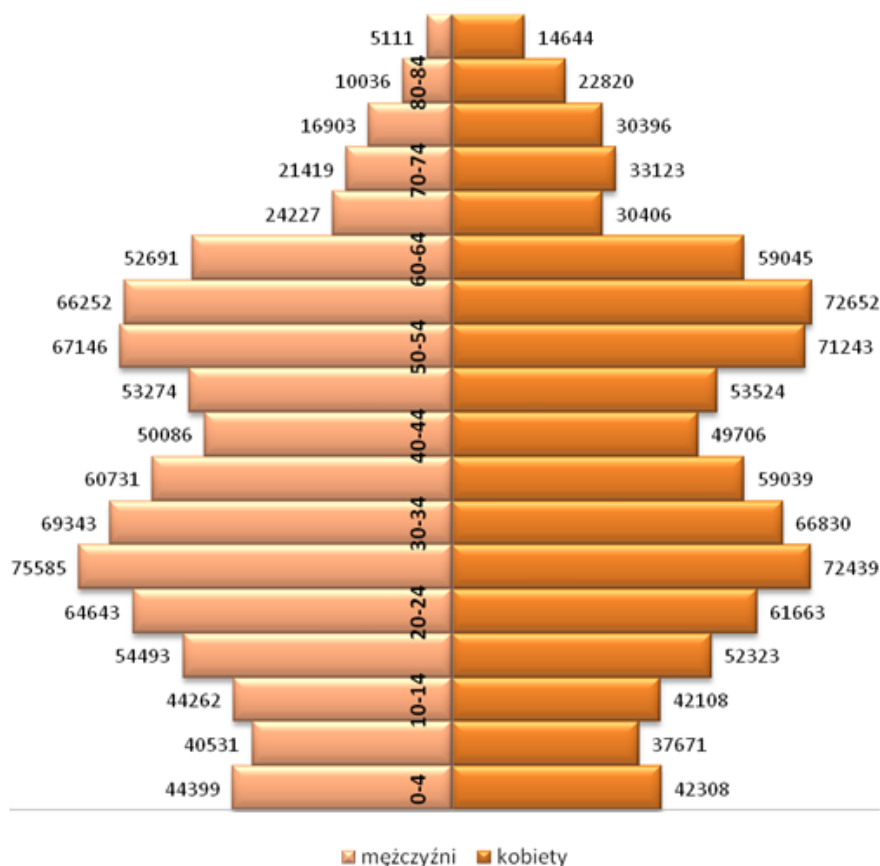
d) Seniorzy

Wzrost odsetka seniorów w społeczeństwie Polski nabiera coraz większego tempa. Do roku 2035 udział osób w wieku 65 i więcej lat (65 lat powszechnie przyjmuje się jako umowną granicę starości) zbliży się do ¼.

Relację pomiędzy liczbą osób w wieku poprodukcyjnym a liczbą osób w wieku produkcyjnym określa się współczynnikiem obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym. Według prognozy GUS współczynnik ten wzrośnie z 26 osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2010 r. do 46 osób w 2035 r. Osoby z wyżu demograficznego z lat 50., w znacznej mierze zasilą grupę 75+, natomiast osoby z wyżu z lat 80. wejdą w wiek niemobilny. Warto zwrócić uwagę, że po tych dwóch najliczniejszych grupach nie ma kolejnych (młodszych), które byłyby zbliżone pod względem liczebności. Gdy kohorta osób z lat 80. wejdzie w wiek poprodukcyjny, można się spodziewać znacznego obciążenia systemu ubezpieczeń społecznych oraz systemu opieki zdrowotnej. Wraz ze zmieniającą się strukturą populacji Polski zmieni się również struktura osób w wieku poprodukcyjnym. Do 2035 r., w porównaniu z 2010 r., wzrośnie udział osób w przedziałach wieku 60/65-74, 75-79, 80-84, 85-89, 90+, a największą dynamikę wzrostu zaobserwować będzie można wśród osób będących w wieku 90+ (ok. 2,5-krotny wzrost), 85-89 (2-krotny wzrost). Liczba osób w wieku 75+ wyniesie ok. 4,5 mln w 2035 r. (w 2010 r. ta liczba wynosiła 2,4 mln).

Piramida wieku, przedstawiona poniżej, obrazuje liczebność w poszczególnych rocznikach od wieku 0 do 84 roku życia - w podziale na płeć. Została zbudowana dla roku 2010, ponieważ w dostępnych danych NSP GUS dla roku 2011 nie ma już podziału w obranej konwencji na kategorie kobiety-mężczyźni. Widoczna na wykresie nadwyżka urodzeń chłopców nad dziewczynkami, wyrównuje się w wieku produkcyjnym i zdecydowanie zanika w wieku poprodukcyjnym, gdzie widoczna jest ponad dwukrotna przewaga kobiet nad mężczyznami. Wynika to z przeciętnej długości życia - kobiety żyją około 8 lat dłużej niż mężczyźni.

Wykres 25. Piramida wieku dla mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w podziale na płeć (2010 rok)

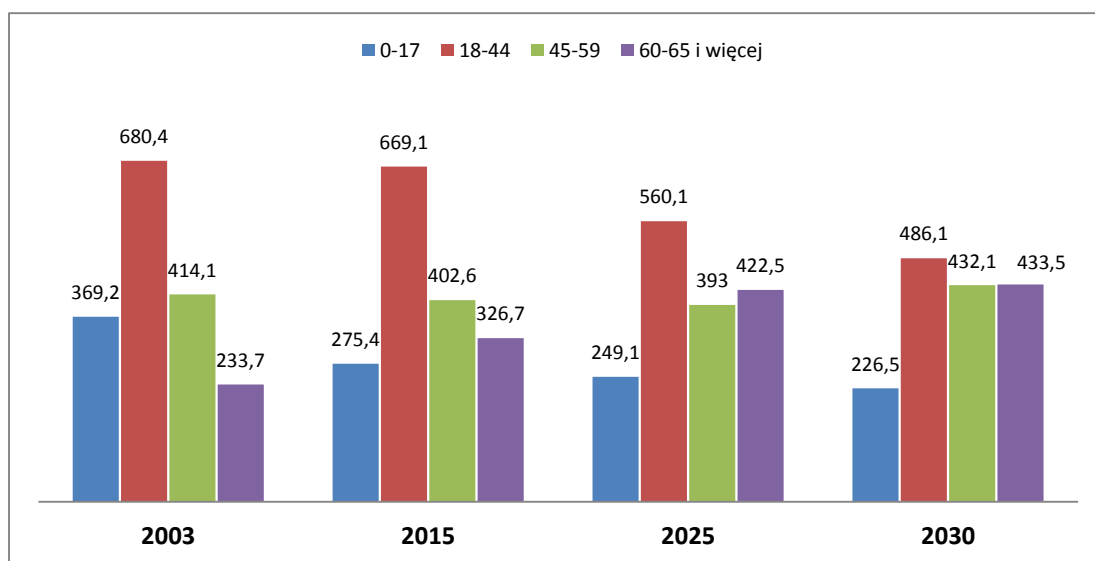

Źródło: Główny Urząd Statystyczny

Prognozy na kolejne lata pokazują, że liczba ludności województwa zachodniopomorskiego będzie się zmniejszać. W stosunku do roku 2011 liczba mieszkańców regionu spadnie o 46780 osób w roku 2020, a o 142646 osób w roku 2035. Utrzyma się też przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami. Zgodnie z prognozami GUS w latach 2015-2035 spadnie liczba ludności niemal wszystkich powiatów. Wyjątkami będą powiaty: goleniowski, w którym na przestrzeni wybranych lat obserwowany będzie wzrost liczby mieszkańców o 1,5%, oraz policki, ze wzrostem na poziomie 20,89%.

Struktura demograficzna sporządzona na podstawie danych Urzędu statystycznego ma cechy struktury regresywnej (malejąca liczebność młodszych roczników, przewaga osób ze starszych kategorii wiekowych). Ponadto, dość wyraźnie widać znaczną zmienność liczebności poszczególnych roczników. Prognozy GUS zakładają, że do roku 2030 na terenie województwa zachodniopomorskiego w znaczący sposób zmniejszy się, w stosunku do 2003 roku, liczba ludności w przedziale 0-17 i przedziale 18-44. Zwiększeniu ulegną przedziały, 45-59 jak również 60-65 i więcej. Dla programu, szczególnie istotne są prognozy dotyczące znaczącej liczby seniorów, potwierdzając one konieczność planowania i realizowania działań dla tej grupy wiekowej.

Wykres 26. Ludność województwa zachodniopomorskiego według funkcjonalnych grup wiekowych w latach 2003-2030

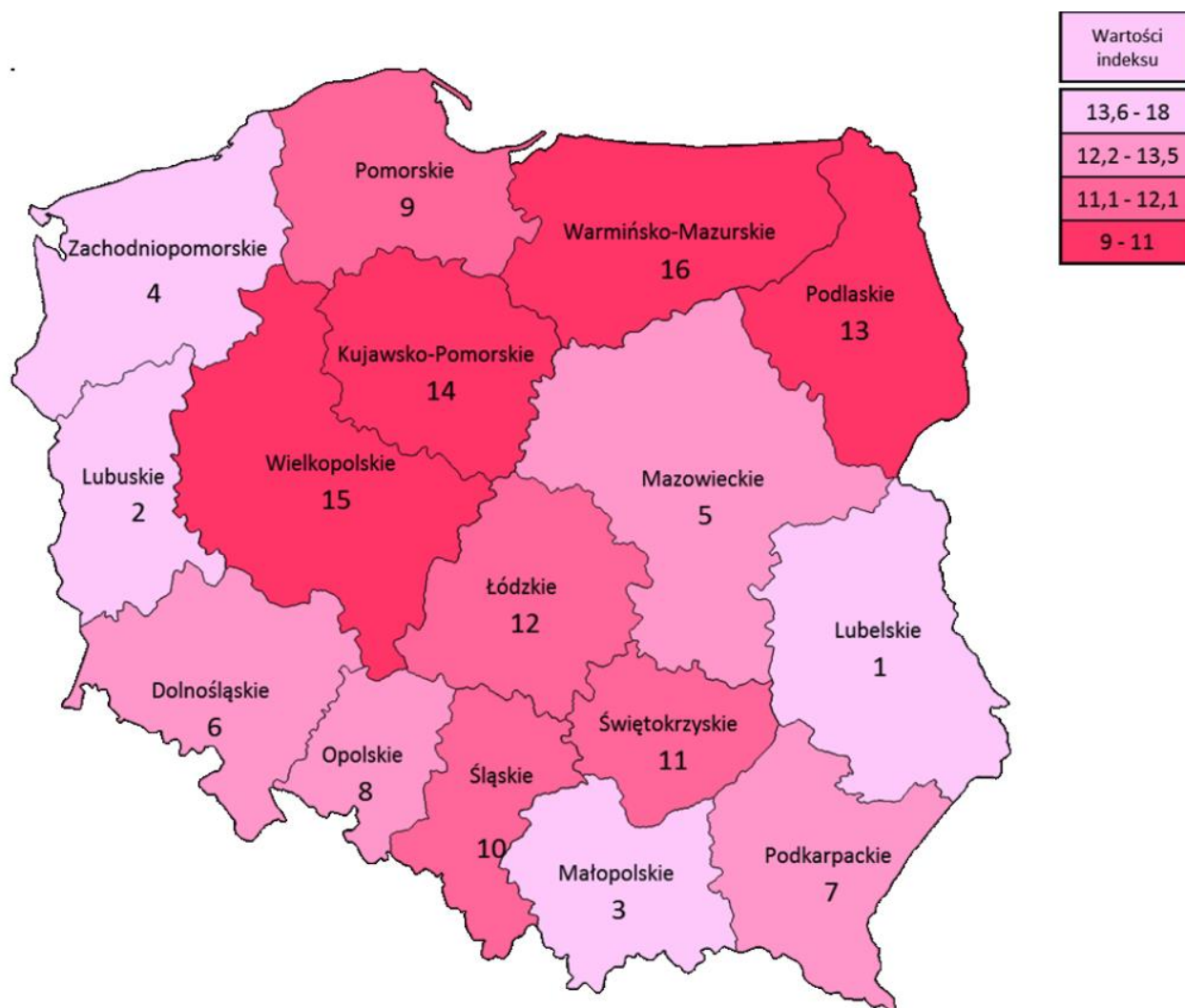
Źródło: GUS

Natomiast, wskaźnik przeciętnego trwania życia w zdrowiu określa (średnią liczbę lat życia bez niepełnosprawności) wyniósł dla kobiet – ponad 77% przewidywanego trwania życia, a dla mężczyzn ponad 80% - są to wskaźniki nieznacznie wyższe niż średnie dla Europy. Oznacza to, że w przypadku kobiet - spośród 81 lat przewidywanego w 2012 r. trwania życia, pierwsze 63 lata (77%) będzie okresem bez ograniczeń spowodowanych niepełnosprawnością, a dla mężczyzn 59 lat z ok. 73 (tj. ponad 80%). Jednakże, wraz z wiekiem wskaźniki te ulegają obniżeniu i udział procentowy pozostałego życia bez niepełnosprawności zmniejsza się, np. dla kobiet w wieku 50 lat dalsze życie w zdrowiu dotyczy już tylko 53% pozostałych lat życia, a dla mężczyzn 60%. W przypadku Polski wskaźniki dla starszego wieku są niższe od średniej dla krajów europejskich.

Istotną konsekwencją demograficznego starzenia się społeczeństwa jest coraz częstsze samotne zamieszkiwanie osób starszych. Wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych będzie się utrzymywał. Według prognoz GUS, w 2030 r. ogółem 53,3% gospodarstw jednoosobowych będzie prowadzonych przez osoby w wieku co najmniej 65 lat, w tym 17,3% przez osoby w wieku 80 lat i więcej. W liczbach bezwzględnych wynosi to 2740 tys. Jednoosobowych gospodarstw domowych prowadzonych przez osoby w wieku 65 lat i więcej, w tym 887 tys. gospodarstw, w których pozostawać będą samotnie osoby w wieku 80 lat i więcej. Należy podkreślić, że znacznie częściej w jednoosobowych gospodarstwach pozostają kobiety.

Analizując aktywność społeczną osób w wieku 55 +, również posłużono się wskaźnikiem opublikowanym w ekspertyzie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Analizie poddano takie wskaźniki jak aktywność w wolontariacie, świadczenie pracy niezarobkowej na rzecz rodziny niezamieszkującej we wspólnym gospodarstwie domowym (opieka nad dziećmi, wnukami oraz opieka nad innymi osobami) oraz udział w zebraniach publicznych. W tym obszarze najwyżej plasuje się województwo lubelskie i lubuskie, województwo zachodniopomorskie, z wartością indeksu 13,7, zajmuje pozycję czwartą.

Mapa 2. Aktywność społeczna osób starszych

Źródło: Perek, Białas, Mysińska 2013

Rekomendacje

Z przedstawionej analizy sytuacji rodzin i Seniorów w województwie zachodniopomorskim wynika, iż główne kierunki interwencji, które należałoby prowadzić długofalowo i systemowo, to:

1. profilaktyka problemów małżeńskich i rodzinnych, skierowana zarówno do młodych ludzi, na początku budowania rodziny jak i do osób dojrzałych, w okresach krytycznych dla związków małżeńskich – około 5-9 oraz 20 roku trwania małżeństwa;
2. edukacja i interwencja socjalna wobec Rodzin i Seniorów niesamodzielnych ekonomicznie, polegająca na kształtowaniu umiejętności społecznych i ekonomicznych Rodzin i Seniorów;
3. promocja i upowszechnianie właściwych postaw w Rodzinie, w tym relacji międzypokoleniowych, jak i Rodziny w ogóle – jako podstawowej komórki ekonomicznej dla gospodarki środowiska lokalnego, regionu oraz kraju;
4. upowszechnianie w regionie wartości wieku dojrzałego;
5. edukacja Seniorów w kierunku działań na rzecz środowiska lokalnego.

Samorząd województwa pozostaje zbyt oddalony od konkretnych Rodzin, Seniorów i problemów występujących na obszarze wspólnoty lokalnej, by samodzielnie prowadzić bezpośrednie, skuteczne działania. Szczebel lokalny stanowi naturalny poziom transmisji inicjatyw podejmowanych na poziomie województwa. Deinstytucjonalizacja, wzmocnienie i profesjonalizacja partnerów społecznych, jest rozwiązaniem optymalnym, dającym szansę powodzenia – ze względu na już posiadane przez nie doświadczenia i wypracowane formy współpracy z Rodzinami i Seniorami.

Rekomenduje się uruchomienie mechanizmów wsparcia osób działających na rzecz Rodzin i Seniorów.

Kolejnym rekomendowanym działaniem jest docieranie do mieszkańców regionu, optymalnie – za pośrednictwem mediów, z przekazem o wartości wieku dojrzałego i wartości Rodziny.

Program będzie realizowany z uwzględnieniem zasady deinstytucjonalizacji, partycypacji i zaangażowania podmiotów ekonomii społecznej.

Niniejszy program ma charakter otwarty, każdego roku będzie poddawany analizie – zarówno pod kątem realizacji wskaźników, jak i czynników zewnętrznych, wpływających na sytuację Rodzin, Seniorów, instytucji i organizacji wspierających Rodzinę i Seniorów.

4. Rodzina jako fundament kapitału społecznego - Analiza SWOT

Przed procesem formułowania celów Programu, analizie SWOT poddano tytułowe założenie, że Rodzina stanowi fundament kapitału społecznego Zachodniego Pomorza i tak rozumiana, powinna być podmiotem oddziaływać samorządów lokalnych, w tym samorządu województwa.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rodzina jako najwyższa wartość - w deklaracjach mieszkańców regionu rodzina jest najważniejszą wartością ➤ Władze samorządowe deklarujące, że rodzina jest dla nich wartością ➤ Funkcje rodziny budujące poczucie bezpieczeństwa. ➤ Wysokie kompetencje i kreatywność służb społecznych ➤ Organizacje pozarządowe działające na rzecz rodzin i seniorów ➤ Powiaty i gminy, w których samorządy są przyjazne rodzinom i seniorom ➤ Otwartość samorządów na innowację i zmianę ➤ Rosnąca świadomość społeczna ➤ Coraz sprawniejsze działanie służb społecznych ➤ Doświadczenia kadr służb społecznych ➤ Dokonane zmiany w systemie opieki nad dzieckiem ➤ Funkcjonujące Uniwersytety Trzeciego Wieku i Kluby Seniorów ➤ Zaangażowanie Seniorów w działania rozwijające kompetencje personalne ➤ Inicjatywy podejmowane na rzecz współpracy i sieciowania Uniwersytetów III Wieku 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Duża liczba rozwodów ➤ Wysoki odsetek urodzeń pozamateriańskich ➤ Wysoki odsetek rodziców samotnie wychowujących dzieci ➤ Ubóstwo rodzin ➤ Bezradność życiowa skutkująca umieszczaniem dzieci w pieczy zastępczej ➤ Migracje zarobkowe ➤ Odływ młodzieży skutkujący osłabieniem więzi rodzinnych ➤ Niekorzystna sytuacja demograficzna ➤ Mała efektywność działań wspierających na rzecz rodzin w kryzysie ➤ System prawny, sprzyjający rozwiązywaniu rodziny – dla celów uzyskiwania pomocy finansowej ➤ Niski poziom edukacji rodziców ➤ Postawa roszczeniowa rodziców wobec instytucji pomocy ➤ Brak kompleksowego systemu wsparcia dla rodzin z dziećmi niepełnoprawnymi ➤ Brak lokali socjalnych i odpowiedniej bazy mieszkaniowej ➤ Brak mieszkań przystosowanych do ograniczeń zdrowotnych seniorów ➤ Niska efektywność programów wspierających realizowanych z wykorzystaniem środków unijnych ➤ Niewystarczająca dostępność do specjalistów i ośrodków leczenia uzależnień ➤ Niewystarczająca liczba ośrodków wsparcia dziennego w tym specjalistycznego ➤ Niewystarczająca efektywność działań podejmowanych przez pracowników służb społecznych ➤ Brak rodzinnych domów pomocy społecznej ➤ Niewystarczająca współpraca z sektorem edukacji ➤ Niewystarczająca sieć połączeń komunikacyjnych ➤ Brak więzi rodzinnych i kapitału kulturowego ➤ Wysokie bezrobocie ➤ Brak wsparcia dla młodych rodziców ➤ Motywacja do nietycznego wykorzystywania systemu pomocy ➤ Brak możliwości zatrudnienia dla osób z wykształceniem wyższym oraz niska świadomość społeczne takich osób ➤ Brak współpracy pomiędzy sądami rodzinnymi a pracownikami instytucji pomocy i integracji społecznej ➤ Niewystarczająco rozwinięte usługi opiekuńcze (opieka nad osobami zależnymi) ➤ Biurokratyzacja systemu pomocy społecznej, niedostosowanie zasobów do możliwości ➤ Nadmiar zadań związany z nadmiarem obowiązków administracyjnych ➤ Obciążenie administracyjne służb pomocy i integracji społecznej ➤ Brak współpracy z przedstawicielami służby zdrowia ➤ Słabość NGO ➤ Ciągłe zbyt mała jest świadomość władz lokalnych z korzyści płynących ze wspierania rodziny ➤ Niewystarczające upowszechnienie modeli środowiskowych działań na rzecz seniorów ➤ Wysoki odsetek seniorów przebywających w domach pomocy społecznej

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kreowanie na poziomie samorządów lokalnych polityki prorodzinnej (karta dużej rodziny, ulgi podatkowe itp.) ➤ Współpraca z samorządami lokalnymi w kraju (m.in. Grodzisk Mazowiecki), które posiadają duże doświadczenie w zakresie wdrażania rozwiązań prorodzinnych ➤ Działania szkół, dla których rodzice są partnerami ➤ Rozbudowany, ale jeszcze niewystarczający system opieki żłobkowej i przedszkolnej ➤ Możliwość wykorzystania środków unijnych na uruchamianie inicjatyw na rzecz rodzin i seniorów (przedszkola, domy sąsiedzkie, poradnie psychologiczne, mediacyjne) ➤ Pracownicy służb społecznych są przygotowani do pracy z rodziną i seniorami przeżywającymi kryzys ➤ Rozwój inicjatyw w zakresie ekonomii społecznej ➤ Poprawa warunków życia dzieci niepełnosprawnych ➤ Poprawa warunków życia rodzin z osobą niepełnosprawną i innymi problemami ➤ Wsparcie rodzin zastępczych spokrewnionych przez asystentów (rozszerzona oferta wsparcia) ➤ Propagowanie prawidłowych wzorców rodziny ➤ Rodziny przykładają coraz większą wagę do edukacji dzieci (rosnący odsetek mieszkańców regionu legitymujących się wykształceniem wyższym) ➤ Rozwój edukacji i szkolnictwa ustawicznego ➤ Rozwój punktów konsultacyjnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie i alkoholizmowi ➤ Projekty realizowane ze środków unijnych są szansą dla rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej ➤ Współpraca służb instytucji rynku pracy i pomocy społecznej ➤ Animacja środowiska lokalnego, ➤ Wzrost więzi międzypokoleniowych, ➤ Wykorzystanie wiedzy, potencjału Seniorów w środowisku lokalnym 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osłabienie więzi rodzinnych na skutek migracji zarobkowych i edukacyjnych ➤ Atomizacja rodziny ➤ Niewystarczający system wsparcia rodzin przeżywających trudności małżeńskie i opiekuńczo-wychowawcze ze strony specjalistów ➤ Postępujące ubóstwo rodzin i seniorów, ➤ Pogłębiająca się niekorzystna sytuacja demograficzna ➤ Niewystarczające uwzględnianie problematyki rodziny w politykach lokalnych (strategie lokalnego rozwoju) ➤ Wykształcenie rodziców nie przekłada się na status społeczny rodzin ➤ Brak społecznej kontroli zachowań dewiacyjnych ➤ Zadłużanie się rodzin – tzw. pułapki kredytowe ➤ Resortowość ➤ Niewystarczająca liczba działań kompleksowych na rzecz rodziny i seniorów ➤ Wykorzystywanie systemu prawnego do uzyskania pomocy finansowej ➤ Brak systemowych rozwiązań chroniących rodzinę ➤ Niska świadomość dotycząca postaw rodzicielskich ➤ Brak przygotowania do roli rodzica ➤ Brak edukacji prorodzinnej tak dla dorosłych, jak i dla dzieci ➤ Niewystarczająca współpraca podmiotów społecznych z pozostałymi służbami ➤ Różnica poziomu życia pomiędzy dziećmi w miastach i na obszarach wiejskich ➤ Niski poziom kapitału społecznego i ludzkiego ➤ Spadek konkurencyjności regionu ➤ Wysokie obciążenie budżetu kosztami usług zdrowotnych, opiekuńczych

5. Kierunki działań w Programie

a. Cele:

Cel I: Wzmocnienie kondycji Rodziny w Województwie Zachodniopomorskim

Zadania:

- 1.1 Powołanie, we współpracy z powiatami, sieciowej Regionalnej Akademii Rodziny [RAR], prowadzącej m.in.:
 - Program warsztatowo – terapeutyczny „Zdążyć przed rozwodem”
 - Warsztaty umiejętności wychowawczych „Szkoła dla rodziców”
 - Warsztaty umiejętności komunikacji międzypokoleniowej i rodzinnej
 - Program edukacji społeczno – finansowej „Wybierz Przyszłość” (dla dzieci, młodzieży, dorosłych i Seniorów)
 - Mediacja rodzinna (w przypadku konfliktów małżeńskich, międzypokoleniowych i innych rodzinnych)
- 1.2 Prowadzenie cyklicznych warsztatów, szkoleń i spotkań wymiany doświadczeń dla kadry i specjalistów RAR
- 1.3 Wdrożenie Regionalnej Karty Rodziny i Regionalnej Karty Seniora

Cel II: Wspieranie samorządów i wspólnot lokalnych w realizacji systemowych działań na rzecz Seniorów, Rodziny i pieczy zastępczej

Zadania:

- 2.1 Doradztwo w zakresie tworzenia lokalnych programów działań na rzecz Rodziny
- 2.2 Upowszechnienie innowacyjnych, przyjaznych rozwiązań w sferze sportu, rekreacji, kultury i opieki nad Seniorami
- 2.3 Prowadzenie doradztwa, superwizji i szkoleń dla służb społecznych pracujących z Rodziną, Rodziną Zastępczą i Seniorami
- 2.4 Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Rodziny
- 2.5 Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Seniorów
- 2.6 Konkurs o nagrodę Marszałka Województwa i tytuł „Samorząd Przyjazny Rodzinie”

Cel III: Upowszechnianie wartości Rodziny i wieku dojrzałego

Zadania:

- 3.1 Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Rodziny
- 3.2 Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Seniorów
- 3.3 Organizacja kampanii społecznych na rzecz promocji wartości wieku dojrzałego oraz Rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem dużej Rodziny
- 3.4 Wdrożenie *metody otwartej koordynacji* samorządowych działań na rzecz Rodziny w regionie
 - a. Realizacja cyklicznych badań kondycji Rodziny i Seniorów w Województwie Zachodniopomorskim
 - b. Prowadzenie elektronicznej platformy, rejestrującej poziom realizacji zadań na rzecz Rodziny oraz Seniorów przez samorzady [jako inspiracja/sprawdzona praktyka, porównanie]

Cel IV: Aktywizacja środowiskowa seniorów

Zadania:

- 4.1 Opracowanie i wdrożenie innowacyjnego programu turnusów aktywizacyjnych dla Seniorów (opracowanie programu, pilotaż, upowszechnienie, dofinansowanie wg określonych kryteriów)
- 4.2 Wypracowanie modelu środowiskowej aktywizacji Seniorów (pilotaż w gminie wiejskiej i miejskiej, ewaluacja i upowszechnienie)
- 4.3 Utworzenie Regionalnego Centrum Mentoringu i Wolontariatu Seniorów (sieć w regionie, szkolenia prawne, upowszechnianie, poradnictwo, pośrednictwo)
- 4.4 Wspieranie rozwoju sieci Uniwersytetów III Wieku

Poniżej – zestawienie wskaźników do osiągnięcia w ramach Programu oraz harmonogram finansowy na poszczególne lata realizacji programu, ze wskazaniem źródła finansowania zadań (z budżetu Samorządu Województwa).

b. Wskaźniki (s. 43)

Nr zadania	Oceniane zadanie	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Miara oceny Wskaźnika	Harmogram ocen	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Dane
Cel 1. Wzmocnienie kondycji Rodziny w Województwie Zachodniopomorskim								
1.1	Powołanie, we współpracy z powiatami, sieciowej, Regionalnej Akademii Rodziny	Ośrodki RAR	liczba	Liczba powiatów, w których powołano Lokalne Ośrodki Akademii Rodziny (LOAR)	Od 2016	0	15	Sprawozdawczość ROPS, PCPR, NGO
		Warsztaty „Zdążyć przed rozwodem”	liczba	Liczba wszystkich edycji programu „Zdążyć przed Rozwodem” zrealizowanych w LOAR	Od 2017	0	60	
			odsetek	Odsetek rozwodów w powiatach objętych programem „Zdążyć przed rozwodem”	Od 2020	0	▼ o 10%	
			liczba	Liczba uczestników, którzy ukończyli program „Zdążyć przed Rozwodem”	Od 2017	0	1 100	
		Warsztaty „Szkoła dla Rodziców”	liczba	Liczba wszystkich edycji „Szkół dla Rodziców” zrealizowanych w LOAR	Od 2017	0	40	
			liczba	Liczba uczestników, którzy ukończyli program „Szkoła dla Rodziców”	Od 2017	0	700	
		Warsztaty umiejętności komunikacji międzypokoleniowej	liczba	Liczba wszystkich edycji warsztatów	Od 2017	0	40	
			liczba	Liczba uczestników, którzy ukończyli warsztaty	Od 2017	0	700	
		Warsztaty „Wybierz Przyszłość”	Liczba	Liczba wszystkich edycji edukacji społeczno – finansowej w LOAR	Od 2017	0	40	
			Liczba	Liczba uczestników, którzy ukończyli program edukacji społeczno-finansowej	Od 2017	0	800	
Mediacja Rodzinna	Liczba	Liczba uczestników mediacji prowadzonych w ramach LOAR	Od 2017	0	700			
1.2	Prowadzenie warsztatów, szkoleń i spotkań wymiany doświadczeń dla kadry i specjalistów RAR	Warsztaty, szkolenia, spotkania dyskusyjne dla kadry RAR	Godzina	łączna liczba godzin warsztatów i szkoleń dot. standardów RAR, udzielonego osobom pracującym z Rodzinami	Od 2015	0	3 000	Sprawozdawczość ROPS
			Liczba	Liczba uczestników warsztatów i szkoleń	Od 2015	0	120	
		Wyjazdy studyjne	Wyjazd	łączna liczba wyjazdów studyjnych	Od 2015	0	6	
			Liczba	Liczba uczestników wyjazdów studyjnych	Od 2015	0	120	
			Liczba	łączna liczba specjalistów, przygotowanych do pracy według standardów RAR	Od 2015	0	120	
1.3	Wdrożenie Regionalnej Karty Rodziny i Karty Seniora	Rodziny/Seniorzy	Liczba	Liczba Rodzin (i osób w Rodzinach; Seniorów), które przystąpiły do programu Regionalnej Karty Rodziny (i Seniora)	Od 2015	0	1 200 (5 000)	Sprawozdawczość ROPS, JST
		Instytucje/firmy	Liczba	Liczba akcesjonariuszy sieci wspierania Rodziny w ramach Regionalnej Karty Rodziny (i Seniora; samorządy lokalne, firmy, instytucje publiczne i organizacje społeczne)	Od 2015	0	100	

Zadanie	Cel 2. Wspieranie samorządów i wspólnot lokalnych w realizacji systemowych działań na rzecz Seniorów, Rodziny, i pieczy zastępczej							
2.1	Doradztwo w zakresie tworzenia lokalnych programów działań na rzecz Rodziny	Spotkania doradcze w samorządach	Godzina	Liczba godzin doradczych dla samorządów lokalnych – w zakresie tworzenia programów działań na rzecz Rodziny	Od 2016	0	150	Sprawozdawca zość ROPS (karta usługi)
		Uczestnicy spotkań	Liczba	Liczba uczestników spotkań doradczych	Od 2016	0	300	
2.2	Upowszechnienie innowacyjnych, przyjaznych rozwiązań w sferze sportu, rekreacji, kultury i opieki nad Seniorami	Konferencje	Liczba	Liczba zorganizowanych konferencji	Od 2016	0	6	Sprawozdawczość ROPS
		Wizyty studyjne	Liczba	Liczba przeprowadzonych wizyt studyjnych	Od 2016	0	6	
		Spotkania konsultacyjne	Liczba	Liczba przeprowadzonych spotkań konsultacyjnych	Od 2016	0	60	
2.3	Doradztwo, superwizja, coaching dla służb społecznych pracujących z Seniorami, Rodziną i z Rodziną Zastępczą	Specjalistyczne doradztwo dla pracowników służb społecznych	Godzina	Łączna liczba godzin specjalistycznego doradztwa, udzielonego osobom pracującym z Rodzinami	Od 2015	0	3 000	Sprawozdawczość ROPS, JST
			Liczba	Liczba uczestników spotkań doradczych	Od 2015	0	1 000	
		Superwizja i coaching	Godzina	Łączna liczba godzin superwizji i coachingu	Od 2015	0	600	
			Liczba	Liczba uczestników superwizji i coachingu	Od 2015	0	900	
2.4	Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Rodziny	Konkursy oraz małe granty dla NGO	Liczba	Liczba umów zawartych z NGO w związku z zadaniami realizowanymi na rzecz Rodziny	Od 2015	0	36	Sprawozdawca zość ROPS, NGO
			Uczestnicy	Liczba beneficjentów dofinansowanych projektów (liczba Rodzin / liczba osób w Rodzin.)	Od 2015	0	900 / 3 600	
2.5	Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Seniorów	Konkursy oraz małe granty dla NGO	Umowa	Liczba zawartych umów (z NGO)	Od 2015	0	36	Sprawozdawca wczzość ROPS, NGO
			Uczestnicy	Liczba beneficjentów dofinansowanych projektów	Od 2015	0	900	
2.6	Konkurs o nagrodę Marszałka i tytuł „Samorząd Przyjazny Rodzinie”	Projekty Samorządów Lokalnych	Samorząd	Liczba Samorządów aplikujących do konkursu „Samorząd Przyjazny Rodzinie”	Od 2015	0	60	Sprawozdawca zość ROPS
			Inicjatywy Samorządów	Liczba inicjatyw Samorządów lokalnych w zakresie rozwiązań systemowych na rzecz Rodziny	Od 2015	0	100	

Zadanie	Cel 3. Upowszechnianie wartości Rodziny i wieku dojrzałego							
3.1	Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Rodziny	Spotkania Rady	liczba	Liczba spotkań Regionalnej Rady ds. Rodziny (powołanie Rady w 2014)	Od 2015	0	12	Sprawozdawczość ROPS
		Podmioty współpracujące z Radą	liczba	Liczba Podmiotów społecznych, instytucjonalnych, naukowych i innych – angażujących się we współpracę z Radą ds. Rodziny	Od 2015	0	50	
		Rezultaty pracy Rady	Liczba	Liczba wypracowanych rekomendacji, wniosków, opinii, opracowań itp.	Od 2015	0	40	
3.2	Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Seniorów	Spotkania Rady	liczba	Liczba spotkań Regionalnej Rady ds. Rodziny (powołanie Rady w 2014)	Od 2015	0	12	Sprawozdawczość ROPS
		Podmioty współpracujące z Radą	liczba	Liczba Podmiotów społecznych, instytucjonalnych, naukowych i innych – zaangażowanych w działalność Rady ds. Seniorów	Od 2015	0	10	
		Rezultaty pracy Rady	Liczba	Liczba wypracowanych rekomendacji, wniosków, opinii, opracowań itp.	Od 2015	0	40	
3.3	Organizacja kampanii społecznych na rzecz promocji wartości wieku dojrzałego, Rodziny (w tym Dużej Rodziny)	Kampanie społeczne	Liczba	Liczba wszystkich edycji Kampanii społecznych	Od 2015	0	5 [w tym 2-Senioralne]	Sprawozdawczość ROPS, JST
		Odbiorcy Kampanii	Liczba	Liczba zakładanych odbiorców Kampanii społecznych na rzecz Rodziny	Od 2015	0	120 000	
		Rodziny (osoby) nagrodzone	Liczba	Liczba laureatów konkursów Marszałka w ramach Kampanii promujących wartość Rodziny	2016,2018, 2020	0	30	
		Publikacje	Tytuł	Liczba tytułów wydawnictw opublikowanych w ramach Kampanii (m.in.: informatory, wyd. pokonkursowe, raporty z badań dotyczących Rodziny)	2016,2018, 2020	0	6	
3.4	Wdrożenie metody otwartej koordynacji samorządowych działań na rzecz Rodziny w regionie	Badania naukowe	Liczba	Liczba edycji regionalnych, socjologicznych badań kondycji Rodziny w Województwie Zachodniopomorskim	2016,2018, 2020	0	3	Sprawozdawczość ROPS
			Wykorzystanie badań	Liczba Podmiotów, wśród których upowszechniono wyniki badań i rekomendacje	Od 2016	0	200	
		Elektroniczna platforma porównawcza	Rekord	Liczba rekordów w bazie Platformy porównawczej (gmin, powiatów, partnerstw, parametrów niezbędnych do analiz porównawczych) – do wykorzystania przez samorządy lokalne i samorząd województwa	Od 2017	0	600	
			Wykorzystanie bazy	Liczba wejść na stronę i korzystania z zasobów platformy elektronicznej	Od 2017	0	3 000	

Nr zad.	Cel 4. Aktywizacja środowiskowa Seniorów							
4.1	Opracowanie i wdrożenie innowacyjnego programu turnusów aktywizacyjnych dla Seniorów	Program Turnusów Aktywizacyjnych	liczba	Liczba opracowanych programów (opracowanie programu, pilotaż, upowszechnienie dofinansowanie wg określonych kryteriów),	Od 2015	0	1	Sprawozdawczość ROPS
		Turnusy Aktywizacyjne	liczba	Liczba zrealizowanych turnusów	Od 2015	0	55	
		Uczestnicy Turnusów Aktywizacyjnych	Liczba	Liczba uczestników	Od 2015	0	1100	
4.2	Wypracowanie modelu środowiskowej aktywizacji Seniorów	Środowiskowy model aktywizacji	liczba	Liczba wypracowanych modeli	Od 2017	0	2 [miasto+wieś]	Sprawozdawca zość JST, ROPS
		Środowiska, objęte pilotażem	liczba	Liczba środowisk objętych pilotażem	Od 2017	0	2	
4.3	Utworzenie Regionalnego Centrum Mentoringu i Wolontariatu Seniorów /RCWS/	Lokalne Centra Wolontariatu Seniorów	Liczba	Liczba utworzonych w regionie Lokalnych Centrów Wolontariatu	Od 2016	0	30	Sprawozdawczość ROPS, NGO
		Wolontariusze	Liczba	Liczba wolontariuszy zaangażowanych w Wolontariat Seniorów	Od 2016	0	300	
		Spotkania konsultacyjne dla Lokalnych Centrów Wolontariatu	Liczba	Liczba przeprowadzonych przez RCWS spotkań konsultacyjnych dla lokalnych centrów	Od 2016	0	150	
4.4	Wspieranie rozwoju sieci Uniwersytetów III Wieku	Uniwersytety III Wieku	Liczba	Liczba utworzonych Uniwersytetów III Wieku	Od 2015	30	50	ROPS, UTW
		Spotkania sieciujące dla Uniwersytetów III Wieku	Liczba	Liczba przeprowadzonych spotkań sieciujących dla Uniwersytetów III Wieku	Od 2015	0	30	ROPS, UTW

6. Finansowanie realizacji Programu

Nr zadania	Zadanie	Podmioty realizujące	Źródła finansowania	Przewidywana wartość w PLN		Termin realizacji
				Budżet WZ	Budżet EFS	
Cel 1. Wzmocnienie kondycji Rodziny w Województwie Zachodniopomorskim [757 000 zł]						
1.1	Powołanie, we współpracy z powiatami, sieciowej Regionalnej Akademii Rodziny	ROPS, JST, PCPR, NGO	Środki własne samorządów, EFS	45 000 <i>(ze środków samorządu województwa pilotaż i podręczniki wdrażania)</i>	3 200 000 <i>(roczny koszt zadań ośrodka RAR: 41 200 zł)</i>	2015-2020 2015 – pilotaż
1.2	Prowadzenie warsztatów, szkoleń i spotkań wymiany doświadczeń dla kadry i specjalistów RAR w zakresie ustalonych standardów	ROPS	Środki własne samorządu	492 000	0	2015-2020
1.3	Wdrożenie Regionalnej Karty Rodziny i Karty Seniora	ROPS	Środki własne samorządu	220 000 <i>–10 000 zł – sprzęt –40 000 zł – karty –170 000 zł -obsługa zadania</i>	0	2015-2020
Cel 2. Wspieranie samorządów i wspólnot lokalnych w realizacji systemowych działań na rzecz Seniorów, Rodziny i pieczy zastępczej [5 123 000 zł]						
2.1	Doradztwo w zakresie tworzenia lokalnych programów działań na rzecz Rodziny	ROPS, PCPR, NGO	Środki własne samorządu, EFS	19 000	42 500	2015 – 2020
2.2	Upowszechnienie innowacyjnych, przyjaznych rozwiązań w zakresie sportu, rekreacji, kultury i opieki nad Seniorami	ROPS, OPS, NGO	Środki własne samorządu	270 000 <i>– 6 wizyt studyjnych x 20 000 zł – 6 konferencji x 20 000 zł – 60 spotkań x 500 zł</i>	0	2015-2020
2.3	Prowadzenie doradztwa, superwizji i coachingu dla służb pracujących z Seniorami, Rodziną i z Rodziną Zastępczą	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, EFS	520 000	0	2015 - 2020
2.4	Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Rodziny	ROPS, NGO	Środki własne WZ	1 800 000 <i>– Konkursy dla NGO – Małe granty</i>	0	2015 - 2020

2.5	Dofinansowanie inicjatyw oddolnych na rzecz Seniorów	ROPS, NGO	Środki własne WZ	1 800 000 – Konkursy dla NGO – Małe granty	0	2015-2020
2.6	Konkurs o nagrodę Marszałka i tytuł „Samorząd Przyjazny Rodzinie”	ROPS, organizacje pozarządowe, ośrodki wspierania ekonomii społecznej (OWES)	Środki własne samorządów lokalnych, OWES, EFS	714 000 – 6x100 000 zł – nagroda – 6x15 000 zł – konferencje powiatowe – 24 000 zł – projekt i statuetki, w tym: • 6x 3 000 zł = 18 000 zł • Projekt – 6 000 zł Rzeźba (Artysta z Akademii Sztuki / ZUT)	0	2015 - 2020
Cel 3. Upowszechnianie wartości Rodziny i wieku dojrzałego [1 171 000 zł]						
3.1	Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Rodziny	ROPS, NGO, PCPR, OPS	Środki własne samorządu	18 000 12 spotkań x 1 500 zł (2 spotkania rocznie)	0	2015-2020
3.2	Powołanie i wsparcie działalności Regionalnej Rady ds. Seniorów	ROPS, NGO, PCPR, OPS	Środki własne samorządu	18 000 12 spotkań x 1 500 zł	0	2015-2020
3.3	Organizacja kampanii społecznych na rzecz promocji wartości wieku dojrzałego oraz Rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem Dużej Rodziny	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, EFS	460 000 - 5x 80 000 zł - 3x 20 000 zł (konkursy dla Rodzin)	200 000 Opcjonalnie – 2018 i 2020 – finansowanie z PO WER	2015 - 2020
3.4	Wdrożenie metody otwartej koordynacji samorządowych działań na rzecz Rodziny i Seniorów w regionie	Samorząd Województwa, JST, NGO	Środki własne samorządu, EFS	675 000 – 60 000 zł opracowanie i uruchomienie domeny – 135 000 zł (3x 45 000 zł) – terenowe badania naukowe – 480 000 zł – administrowanie programem otwartej koordynacji, metodologia badań, koordynacja badań	0	2015 - 2020

Cel 4. Aktywizacja środowiskowa Seniorów [1 009 000 zł]						
4.1	Opracowanie i wdrożenie innowacyjnego programu turnusów aktywizacyjnych dla Seniorów (opracowanie programu, pilotaż, upowszechnienie, dofinansowanie wg określonych kryteriów)	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, NGO	360 000 • 6 000 zł x 55 turnusów = 330 000 zł • 30 000 zł – pilotaż	0	2015-2020
4.2	Wypracowanie modelu środowiskowej aktywizacji Seniorów	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, NGO	94 000 • badania - 20 000 zł • spotkania - 4 000 zł • modele środowisk. aktywiz. - 30 000 zł • pilotaż - 40 000 zł	0	2015-2020
4.3	Utworzenie Regionalnego Centrum Mentoringu i Wolontariatu Seniorów	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, NGO	495 000 • 30 starterów x 6000 zł = 180 000 zł, • koordynacja -1000 zł/rok za każde funkcjonujące lok. centrum 130 000 zł); • druk poradników, dobrych praktyk, plakatów – 185 000 zł	0	2015-2020
4.4	Wspieranie Rozwoju Sieci Uniwersytetów III Wieku	ROPS, NGO	Środki własne samorządu, NGO	60 000 /10 000 zł rocznie/	0	2015-2020
łącznie PLN:				8 060 000	3 442 500	

Źródła finansowania Programu do roku 2020:

1. Budżet samorządu województwa	–	8 060 000 zł
2. Budżet EFS (na podstawie projektu RPO)	–	3 442 500 zł
<hr/>		
łącznie koszt wdrożenia programu	–	11 502 500 zł
Średnioroczny koszt z budżetu SW	–	1 343 333 zł

W miarę skonkretyzowania na poziomie krajowym założeń i priorytetów Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, koordynowanego z poziomu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, zadania dotyczące wsparcia kadry Ośrodków Akademii Rodziny oraz kadry instytucji pomocy społecznej, pracującej z Seniorami oraz z Rodzinami, jak i wsparcie samorządów lokalnych w opracowywaniu programów działań na rzecz rodziny – zostaną poczynione kroki do pozyskania środków z Unii Europejskiej na pokrycie kosztów tych zadań.

7. System zarządzania realizacją Programu

System zarządzania realizacją Programu obejmuje przede wszystkim:

- a) zakres i podział obowiązków związanych z realizacją celów i zadań przewidzianych w Programie;
- b) zasady prowadzenia sprawozdawczości i monitoringu;
- c) założenia dotyczące ewaluacji Programu.

a) Zakres i podział obowiązków związanych z wdrażaniem celów i zadań zawartych w Programie

W realizację Programu zaangażowane będą podmioty publiczne i niepubliczne, których działania mają zróżnicowane znaczenie dla wdrażania działań na rzecz Rodzin i Seniorów w województwie zachodniopomorskim.

Podmioty zaangażowane w realizację:

- Samorząd województwa (ROPS);
- Samorząd powiatowy;
- Samorząd gminny;
- Podmioty społeczne;
- Kościoły, ze szczególnym uwzględnieniem kościoła katolickiego.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej będzie odpowiedzialny za koordynację działań związanych z wdrażaniem poszczególnych działań, część zadań będzie wykonywana w partnerstwie z samorządami lokalnymi i podmiotami społecznymi.

b) Zasady prowadzenia sprawozdawczości i monitoringu

W strukturach ROPS wyznaczony zostanie zespół ds. monitoringu Programu *Region dla Rodziny* odpowiedzialny za zagadnienia programowania i monitoringu - jego zadaniem będzie organizowanie procesu przygotowania i monitoringu Programu.

Monitoring Programu będzie prowadzony przez cały okres wdrażania poszczególnych zadań. Jego celem będzie zapewnienie zgodności realizacji Programu z wcześniej zatwierdzonymi założeniami i wytyczonymi celami. Pośrednio, monitoring wykorzystywany będzie również do bieżącego wykrywania potencjalnych nieprawidłowości i ich korygowania. Ponadto, dane gromadzone i opracowywane w procesie monitoringu będą mogły być wykorzystywane do ewaluacji działań, ale i założeń teoretycznych Programu.

Podstawowym dokumentem w procesie monitoringu Programu będzie coroczny raport z jego realizacji, przygotowywany na podstawie:

- sprawozdawczości pomocy społecznej;
- sprawozdawczości ROPS
- danych gromadzonych przez Zachodniopomorski Ośrodek Badań Regionalnych (Urząd Statystyczny w Szczecinie);

- Sprawozdawczość podmiotów społecznych, realizujących zadania zlecone w ramach Programu
- informacji udzielanych przez instytucje i organizacje zaangażowane we wdrażanie Programu.

Raport będzie dotyczył zarówno monitoringu zmian czynników determinujących wdrażanie poszczególnych zadań w regionie oraz monitoringu realizacji celów – stopnia zaawansowania wdrażania Programu. Raporty roczne (począwszy od roku 2016) sporządzane będą do końca marca roku kalendarzowego następującego po roku, którego dotyczą. Zaakceptowane przez Dyrektora ROPS raporty przedstawiane będą Regionalnej Radzie ds. Rodziny i Regionalnej Radzie ds. Seniorów. Rady, po dokonaniu analizy raportu, prześlą do ROPS informację zwrotną, zawierającą opinie i zalecenia w zakresie wdrażania Programu, następnie ostateczna wersja raportu zostanie przekazana Zarządowi Województwa i skierowany pod obrady Sejmiku. Nadzór nad realizacją i monitoringiem Programu pełnić będzie Dyrektor ROPS.

Do zadań Regionalnej Rady ds. Rodziny i Regionalnej Rady ds. Seniorów należeć będzie:

- opiniowanie corocznych raportów z realizacji Programu, w tym ocena stanu wdrażania zadań przewidzianych do realizacji w Programie;
- przekazywanie rekomendacji w zakresie wdrażania Programu;
- przygotowywanie wytycznych do ewaluacji i aktualizacji Programu.

c) Założenia do ewaluacji Programu

W celu nieustannego dążenia do poprawy skuteczności i efektywności działań Programu, przeprowadzana będzie ewaluacja on-going (ewaluacja bieżąca/okresowa) oraz ewaluacja ex post (końcowa/pełna/zamykająca).

Ewaluacje on-going, kładące nacisk na ocenę procesu zarządzania, aktualność założeń strategii, postępy w osiągnięciu efektów, zostaną przeprowadzone: pierwsza – w roku 2016, następne – według zaleceń Rady.

W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości lub w przypadku pojawienia się nowych regulacji prawnych i ustawowych a także nowych inicjatyw regionalnych, ROPS wraz z Radami i podmiotami realizującymi poszczególne zadania, będzie podejmował odpowiednie działania naprawcze lub działania w kierunku zapisów w Programie.

W I kwartale 2021 roku zostanie przeprowadzona ewaluacja ex-post działań Programu, której celem będzie:

- ocena rezultatów i długookresowych efektów (oddziaływania) Programu,
- ocena trwałości uzyskanych zmian,
- zidentyfikowanie ewentualnych efektów ubocznych (pozytywnych i negatywnych).

Podsumowanie

Program „Region dla Rodziny” ma być dokumentem elastycznym, monitorowanym na bieżąco, reagującym na zmiany przepisów prawnych, jak też na sytuację jego beneficjentów w regionie.

Ma angażować i wzmacniać siły społeczne regionu Pomorza Zachodniego. Zachowuje właściwą dla Samorządu Województwa rolę obserwatora i badacza rzeczywistości społecznej, ale też koordynatora działań w regionie, inspirującego i wzmacniającego lokalne układy społecznościowe – samorządy wszystkich szczebli, organizacje pozarządowe, społeczne, kościelne, partnerstwa lokalne i wszystkie podmioty zaangażowane w zmianę społeczną, zaplanowaną w powyższym dokumencie.